

ὄλοι στίς θέσεις τους, δηλαδή στά κανόνια ὅπου εἶχαν σέ κεῖνο τό μέρος, στά πολυβόλα, καί μερικοί κατέβηκαν χαμηλά στήν ἀκρογιαλιά ὅπου εἶχε ἄμμο. Καί ξαπλώθηκαν, ἄνοιξαν κάτι λάκκους καί ἔχωσαν τά ὄπλα τους καί ἦταν ἔτοιμοι στό κάθε τί. Ἐλλά ἀπό μᾶς τί μπορούσαν νά δοῦν, αὐτοί ὅμως ἔκαμαν τό καθήκον τους, διότι εἶδαν τόσα πολλά κεφάλια μέσα στή βάρκα καί εἶχαν δικιο. Ἐμεῖς ἅμα εἶδαμε ἐκεῖνες τίς κινήσεις πού ἔκαναν, λέμε εἶναι τά συντέλεια μας. Ἐμέσως λοιπόν γιά νά ἀλαφρύνουμε τή θέση μας σηκώσαμε ὅλα τά παιδιά ἀπάνω καί σηκώσαμε καί ἔμεῖς οἱ γυναῖκες τά χέρια καί οἱ ἄνδρες τούς ρωτοῦσαν ἂν εἶχε νερό σέ κεῖνο τό μέρος. Ἐμα λοιπόν ἐκεῖνοι εἶδαν τίς κινήσεις μας σταμάτησαν. Ὅπως καί μᾶς, μᾶς ἐνθάρρυνε κάτι ἀνέλπιστο. Γιατί εἶχε ἔρθει κάποιος τελωνοφύλακας ἀπό τή Μάκρη καί ἀκούσαμε νά φωνάζει: «Καπετάν Ἐντῶνη, γκέλ μπουρδά».

Ἐμα λοιπόν ἀκούσαμε αὐτό, πήραμε θάρρος. Τότες σηκώθηκαν καί οἱ στρατιῶτες καί πήγαιναν κοντά στόν τελωνοφύλακα ὅπου μᾶς φώναξε. Τότες λοιπόν κι ἔμεῖς γυρίσαμε τή βάρκα καί πηγαίναμε στό μέρος ὅπου μᾶς καλοῦσαν. Ἐμα φτάσαμε, μᾶς διάταξαν νά φουντάρουμε καί νά βγοῦμε νά πάρουμε νερό. Δέν ἀργήσαμε νά πεταχτοῦμε ἀπάνω, νά πάρουμε τά πράματα καί νά βγοῦμε νά πάρουμε νερό. Ἐμα βγήκαμε ἔξω, μᾶς συνόδεψαν δύο τσανταρμάδες καί οἱ ἄλλοι ἑπτά ἔμειναν στή βάρκα. Ὁ ἕνας ἤξερε τά ἑλληνικά λίγο καί κουβέντιαζε. Ὅταν περπατήσαμε λίγο βρήκαμε τό νερό, γεμίσαμε καί ξεκινήσαμε νά φύγουμε. Τότε μᾶς σταμάτησαν οἱ στρατιῶτες καί μᾶς κόψαν ρόδια γιά νά φᾶμε. Σέ λίγο βλέπουμε καί μιά μικρή Τουρκαλίτσα νά ἔρχεται νά κρατᾶ ἕνα πιάτο νά ἔχει μέσα ἐλιές καί λίγες πίτες καί λεμόνια. Τά πήραμε κι αὐτά καί ξεκινήσαμε γιά τή βάρκα. Μόλις μᾶς εἶδαν τά παιδιά μέ τά ρόδια ἔβαλαν τίς φωνές καί

ζητοῦσαν νά τούς δώσουμε ρόδια. Τότες πιάσαμε κι ἐμεῖς καί πετούσαμε τά ρόδια μέσα στή βάρκα, ὅπου ἕνα κοριτσάκι πού τό λέγαν Ἐγγέλα φώναζε: «Ἐγώ δέν πῆρα. Ὅποιος πῆρε δυό νά δώσει καί σέ μένα ἕνα». Ἄλλά τοῦ κάκου. Τά ρόδια ἦταν 16 ἐνῶ τά παιδιά 17. Ἄλλά γιά τήν καλή τύχη τῆς Ἐγγέλας, ὁ Τοῦρκος πού ἤξερε τά ἑλληνικά κατάλαβε καί τό εἶπε στό συνάδελφό του, ὅπου αὐτός σηκώθηκε γιά νά πάει νά φέρει. Ἄλλά ἐκείνη τήν ὥρα ἔρχονταν κάποιος ἄλλος κι ἔφερνε ρόδια, ἔτσι κοντά στά μικρά φάγαμε κι οἱ μεγάλοι. Ἄλλά μετά μᾶς λένε νά φύγουμε, ὅπου δέν ἀργήσαμε νά ξεκινήσουμε πάλι, τραθήξαμε πρός τά κάτω. Ἄλλά εἶχαμε ὅμως τόν καιρό ἀπό μπρός. Ἄλλά νύχτωσε κιόλας κι ἔτσι τώρα δέν ξέραμε ποῦ ἀρμενίζαμε, πρώτη φορά βλέπαμε ἐκεῖνα τά μέρη — καί τί μέρη, ὅλο κατσάβραχα, πού φοβόνταν κανεῖς νά τά βλέπει. Ἄλλά ἐμεῖς ὅμως τά εἶχαμε πάντα συντροφιά μας καί τά τραγουδοῦσαμε κιόλας. Τέλος ὅμως ἀπό τή μεγάλη μας πεποίθηση νά βροῦμε μέρος νά κοιμηθοῦμε τραβούσαμε μέ ὅλη μας τή δύναμη κουπιά πού μέ πολλή ὥρα βρήκαμε ἕνα μέρος. Ἄλλά τί μέρος... φανταστεῖτε πού δέν βρῖσκαμε μέρος νά δέσουμε τόν κάβο τῆς βάρκας. Ἄλλά δέν μπορούσαμε νά κάνουμε διαφορετικά, διότι ὁ καιρός φουρτούνιαζε καί ἀναγκαστικῶς πέσαμε γιαλό, βγήκαμε ἔξω, πήγαμε καί ξεχώσαμε μιά μεγάλη πέτρα καί δέσαμε τόν κάβο τῆς βάρκας. Ὅπου δέν εἶχαμε ἐμπιστοσύνη καί τήν πέτρα ἐκείνη τήν ἔκαμε ὁ καπετάνιος μαξιλάρι καί κοιμήθηκε. Τό πρωί ὅταν ἐτοιμαστήκαμε νά φύγουμε ἐπήραμε καί νερό καί ξεκινήσαμε πάλι γιά τό ταξιδάκι μας, μέ τήν διαφορά ὅτι εἶχαμε πρίμο ἀγεράκι καί πηγαίναμε γρήγορα.

Καί φτάσαμε ἕναν ποταμό πού εἶχε καί κεῖ φυλάκια. Τέλος ζητήσαμε νά μείνουμε ἐκεῖ ἀλλά δέν μᾶς τό ἐπέτρεπαν. Τούς ζητήσαμε ψωμί, μᾶς λένε δέν ἔχουμε. Ἄλλά ἐμεῖς τούς ξαναεἶπαμε γιά ψωμί, ὅπου μᾶς βαρέθηκε

ὁ λοχίας πού εἶχε κατεβεῖ καί ἔστειλε ἕναν στρατιώτη πῶς πάνω πού ἦταν τό φυλάκιο νά μᾶς φέρει. Ἐμεῖς τότε περιμέναμε καί σέ λίγο βλέπουμε νά βαστᾶ στά χέρια του ἕναν ντενεκέ καί μιᾶ κατσαρόλα ὁ στρατιώτης καί νά ἔρχεται. Ὅπου δέν ἀργήσαμε νά δοῦμε πῶς εἶχε μέσα ὁ ντενεκές κομμάτια γαλέτες καί ἡ κατσαρόλα εἶχε ἔλιές. Μᾶς τά ἔδωσαν καί μᾶς ἔδιωξαν. Ἐμεῖς πάλι παραπονεμένοι φύγαμε, ὅπου τραβήξαμε καί πήγαμε παρακάτω πού εἶχε ἕναν ὠραῖο κάβο καί ἀράξαμε.

Τήν ἄλλη μέρα πάλι τό πρωί σηκωθήκαμε καί φύγαμε, ὅπου ἀρμενίσαμε 4-5 ὥρες μέ πρῖμο ἀγεράκι καί φτάσαμε σ' ἕνα λιμανάκι ὀνομαζόμενο Καλαμάκι. Μόλις πήγαμε ἐκεῖ, ἀμέσως ἦρθαν ἕνας τελωνοφύλακας καί δύο στρατιῶτες καί μᾶς ἐξέτασαν. Ὅπου ἔμεῖς γιά νά ἀπαλλαγτοῦμε ἀπό τίς ἐρωτήσεις ἐδώσαμε τό χαρτί πού μᾶς εἶχαν δώσει ἀπό τή Μάκρη καί τό διαβάσαν. Μετά ἔφυγε ὁ ἕνας στρατιώτης μέ τόν τελωνοφύλακα καί πήγαν καί μᾶς ἔφεραν μερικά ψωμιά, σταφύλια, ντομάτες καί λίγα πακέτα τσιγάρα γιά τούς ἄντρες. Ἀλλά γιά τήν τύχη μας ἔμεῖς βρήκαμε καί μιᾶ ἄλλη βαρκίτσα χωριανή μας πού εἶχε μέσα 7 ἄτομα, τρεῖς ἄνδρες καί ἕνα μικρό κοριτσάκι καί τρεῖς γυναῖκες. Λοιπόν ἔμεῖς χαρήκαμε μόλις τούς εἶδαμε κι αὐτοί τό ἴδιο. Τέλος μᾶς εἶπαν νά φύγουμε. Ἐμεῖς τότε τραβήξαμε νά πᾶμε κοντά στούς ἄλλους, ὅμως ρωτήσαμε ἂν ἦταν εὐκόλο νά περάσουμε τή νύχτα μας ἐκεῖ καί νά φύγουμε τό πρωί. Καί μᾶς εἶπαν νά μείνουμε μέσα στή βάρκα. Πήγαμε κοντά στούς χωριανούς μας, τούς ρωτήσαμε γιά τό χωριό μας καί γιά κείνους πού ἀφήσαμε πίσω. Μᾶς εἶπαν ὅ,τι ξέραν. Μετά φάγαμε λιγάκι καί πέσαμε νά κοιμηθοῦμε. Τέλος κοιμηθήκαμε 4 μέ 5 ὥρες, μετά σηκωθήκαμε, μιλήσαμε καί στούς ἄλλους γιά νά φύγουμε καί δέχτηκαν γιατί εἶχε φεγγαράκι καί μπορούσαμε ν' ἀρμενίσουμε ὁμορφα.

Τέλος ξεκινήσαμε πάλι γιά τό ταξίδι μας, ὅπου γρή-

γορα έβρήκαμε άλλο ένα λιμάνι μέ χωριό πού τό έλεγαν 'Αντίφυλλο. Έκει μόλις φτάσαμε ήρθε ένας τελωνοφύλακας και πήρε τόν καπετάνιο μας και τόν καπετάνιο τής άλλης βάρκας και τούς πήγε στό Τελωνείο όπου τούς εξέτασε ό τελώνης. Μετά ήρθαν πάλι στή βάρκα και μās όδήγησαν και πήγαμε και άράξαμε σέ ένα άλλο μέρος όπου εκεί μās έφεραν ψωμί, σταφύλια και φαγητό και μερικά τσιγάρα για τούς άντρες. Μετά μās είπαν νά φύγουμε. Τότε κι έμεις σηκωθήκαμε και πήγαμε πάλι στίς δυό βάρκες και τραθήξαμε τό δρόμο μας. 'Αλλά τό άλλο βαρκάκι πιο μικρό και τό πανί του πιο μεγάλο, προχώρησε πιο μπροστά. Λοιπόν όταν θάμπωσε τό χάσαμε διότι μπήκε και άραξε σέ ένα κάβο, δέν τό βλέπαμε πιά, όπου άρμενίζαμε πάλι σάν όρφανά. Τέλος φτάσαμε κι έμεις σ' αυτόν τόν ίδιο κάβο νά πāμε για ύπνο. 'Αλλά τήν ώρα πού μπαίναμε μέσα κουτουρού άκούσαμε όμιλίες. Μόλις όμως άκούσαμε νά κουβεντιάζουν τό καταλάβαμε πώς ήταν οί δικοί μας. 'Αμέσως κι έμεις άρχίσαμε νά φωνάζουμε: «Μπαρμπα-Δημητρό!» Τραθήξαμε τά κουπιά μέ πιο μεγάλη όρεξη και μπήκαμε πιο γρήγορα. Μόλις πήγαμε άμέσως δέ χάσαμε καιρό παρά τραθήξαμε πιο πάνω άπ' τήν άκρογιαλιά και βρήκαμε κάτι κλαριά κι άνάψαμε φωτιά. 'Αλλά ένας από τή βάρκα μας τί σκέφτηκε — νά πάρουμε από ένα κλαδί στό χέρι και νά τ' άνάψουμε νά πāμε στήν άκρογιαλιά νά πιάσουμε χταπόδια. Όπως και τό κάναμε. Κατεβήκαμε στήν άκρογιαλιά και οί μισοί τραθήξαν δεξιά οί άλλοι άριστερά. 'Εγώ, ό άδερφός μου κι αυτός πού σκέφτηκε αυτό πήγαμε δεξιά, οί άλλοι πήγαναν άριστερά. 'Αλλά έμεις βγήκαμε κερδισμένοι γιατί πιάσαμε ένα άστακό πού θά 'τανε μισή όκά κι ένα χταπόδι μέχρι μιάμιση όκά. 'Επειτα φωνάξαμε τούς άλλους αν βρήκαν τίποτα, άλλ' αυτοί μās άπάντησαν όχι. Τέλος φτάσαμε στή βάρκα και καθίσαμε. Πειράξαμε τούς άλλους λιγάκι κι έπειτα πέσαμε

νά κοιμηθούμε. Μετά δειπνήσαμε, είχε βγει τό φεγγάρι και σηκωθήκαμε πάλι στό ποδάρι. Τότε πιάσαμε και μαζεύαμε πεταλίδια και κοχύλια οί μισοί, οί άλλοι μισοί έπιασαν κι έκαναν τηγανίτες, πού είχαμε λίγο άλεύρι. Άμα μαζέψαμε κι έμεΐς τά κοχύλια και τίς πεταλίδες γυρίσαμε και τά βράσαμε. Και σέ λίγο είχε φέξει. Τότες άμέσως πάλι τά μαζέψαμε και τραβήξαμε.

Και πηγαίναμε πρός τά κάτω. Έκει άξαφνα βλέπουμε ένα χωριουδάκι, πολύ μικρό, καμιά δεκαριά σπίτια. Τέλος πλησιάσαμε και ζητήσαμε νερό πού μās είχε σωθει. Άλλά ένας στρατιώτης Τουρκος, πού ήταν από τό φυλάκιο εκείνου του χωριού, μās έδιωχνε και δέν ήθελε νά μās δώσουν νερό. Άλλά οί γυναΐκες πού ήταν εκεί πήραν είδηση και τόν έβαλαν πόστα γιατί μās έδιωχνε. Άμέσως λοιπόν μιά-μιά γυναΐκα μās έφερναν νερό μέ τίς στάμνες. Μετά μās έφεραν και λίγες πίτες και μερικές καρούμπες. Άλλά ένα παιδάκι εκείνη τήν ώρα κολυμπούσε και έπιασε ένα χταπόδι πού αυτοί δέν τό έτρωγαν. Λοιπόν του φώναξε ό καπετάνιος μας και μās τό έφερε. Μετά ό Τουρκος πάλι μās έδιωξε και φύγαμε. Άλλά φεύγοντας, ρωτήσαμε ποιό χωριό θά βρίσκαμε και μās είπαν πώς θά πηγαίναμε στό Φοίνικα, όπου δέν άργήσαμε κιόλας νά πάμε. Διότι μόλις βγήκαμε από τό Τρίστομο, έτσι τό έλεγαν τό μέρος αυτό, μās έτυχε ένα πρίμο αεράκι και πηγαίναμε γρήγορα. Άλλά εκεί κοντά νά φτάσουμε μās έτυχε μιά φουσκοθαλασσιά και κόντεψε νά μās βουλιάξει, όπου φοβηθήκαμε πάρα πολύ. Άλλά ό Άγιος Νικόλαος, πού τόν καλούσαμε, μās γλίτωσε και μās βοήθησε και φτάσαμε γρήγορα, όπου μās περιποιήθηκαν πολύ, διότι μόλις πήγαμε διέταξαν νά βγούνε όλες οί γυναΐκες έξω και τά παιδιά. Φώναξαν και τόν καπετάνιο μας και τόν ρωτούσαν από ποϋ ήμασταν, ποϋ πηγαίνομε. Και ό καπετάνιος ύψωσε τό χαρτί πού μās είχαν δώσει από τή Μάκρη. Αυτοί τό διάβασαν. Άμέ-

σως λοιπόν διέταξαν καί μᾶς ἔφεραν ψωμί, σταφύλια καί τυρί. Μετά μισή ὥρα μᾶς ἔφεραν καί φαῖ, κρέας μέ πατάτες. Ἐπειδή ὅμως δέν εἶχαν μέρος νά μᾶς βάλουν ἐκείνη τή βραδιά νά κοιμηθοῦμε, μᾶς ἔβαλαν ἀπ' ἔξω ἀπ' τό Λιμεναρχεῖο καί ἦρθαν δυό στρατιῶτες καί μᾶς φυλοῦσαν γιά νά μήν ἔρθουν οἱ Τοῦρκοι καί μᾶς πειράξουν. Τέλος, ὅταν ξημέρωσε, ἦρθαν καί μᾶς πῆραν καί μᾶς ἔβαλαν κάτω ἀπό τό Τελωνεῖο πού εἶχε μιά ἀποθήκη κενή. Καί ἐκεῖ καθίσαμε δέκα ἡμέρες.

Δέν θά ξεχάσομε τούς καλούς κατοίκους τοῦ Φοίνικα, διότι ἐπί δέκα μέρες δέν μᾶς ἔλειψε οὔτε τό ἀλάτι πού λέει ὁ λόγος. Καί στό τέλος πιά τούς εἶπαμε νά σταματήσουνε νά μᾶς φέρνουν κρέας γιατί τό εἶχαμε σιχαθεῖ. Τέλος ἦρθε καί ἡ μέρα πού θά φεύγαμε γιά τήν Ἄττάλεια, ὅπου ἐφρόντισαν καί βρῆκαν ἓνα καῖκι μέ μηχανή νά μᾶς τραβήξει μέχρι τήν Ἄττάλεια. Ὅπου μᾶς ἔδωσαν μαζί μας πολλά καί διάφορα γιά τό ταξίδι μας καί ἀπό 30 κιλά ψωμί ἢ κάθε οἰκογένεια. Τέλος ὅταν ἐτοιμάστηκε τό καῖκι, μᾶς ἔδεσε καί φύγαμε. Ἀποχαιρετήσαμε τούς καλούς καί φιλόξενους ἀνθρώπους καί φύγαμε κατά τίς 8 τό βράδι. Κατά τίς 3 μέ 4 τό πρωί ἔπιασε μιά μικρή σκάλα τό καῖκι καί σταματήσαμε, καί φύγαμε κατά τίς 7 τό πρωί διότι εἶχε πράμα κι ἔβγαλε σέ κείνο τό μέρος. Ὅταν τελείωσε, φύγαμε.

Μήν τά πολυλογοῦμε, ὅταν φτάσαμε 3 μέ 4 μίλια ἀπ' τήν Ἄττάλεια, μᾶς ἔλυσε αὐτός νά πᾶμε μέσα μέ τά κουπιά διότι τό ἀπαγόρευαν οἱ Τοῦρκοι νά μᾶς πηγαινέ μέχρι μέσα δεμένους. Τέλος τό καῖκι ἔφυγε καί μᾶς ἄφησε καί παλεύαμε μέσα σέ κείνη τή μπουνάτσα διότι δέ φυσοῦσε διόλου ἀγέρας. Ἀλλά πάλι ἡ καλή μας τύχη — ἐκείνη τήν ὥρα τραβοῦσα κουπί ἐγώ, δηλαδή ἡ ἀδελφή τοῦ καπετάνιου, κι ἓνας ἄλλος ἀπό τίς οἰκογένειες. Καί ἔξαφνα εἶδαμε νά ἔρχεται ἓνα ἄλλο καῖκι. Λέμε τώρα ἅμα ἔρθει κοντά νά τοῦ φωνάξουμε νά μᾶς δέσει. Ὅταν

ἔφτασε κοντά τό καϊκι τό φωνάξαμε, πλησίασε, ἔκανε κράτει στή μηχανή του καί μᾶς ρώτησε τί θέλαμε. Ἐμεῖς ἀμέσως τοῦ κάναμε τήν πρόταση νά μᾶς δέσει. Στό πρώτο δέν ἤθελε, ἀλλά μετά οἱ γυναῖκες πού εἶχε μέσα τοῦ εἶπαν ὅτι κρίμα νά τραβάει ἓνα κορίτσι κουπί. Κι ἔτσι θέλησε καί μᾶς ἔδεσε. Αὐτός εἶχε φορτώσει σταφύλια καί τά πήγαινε στήν Ἀττάλεια, ὅπου μᾶς ἔδωσαν ἀρκετά καί φάγαμε. Ἀλλά ἅμα φτάσαμε πιό κοντά στήν Ἀττάλεια μᾶς εἶπε ὁ καπετάνιος ὅτι θά μᾶς λύσει τόν κάβο, γιατί ἀπαγορεύεται, ὅπως τό εἶπαμε κιόλας. Ἀλλά εὐτυχῶς ἡμεθα πλέον κοντά στό λιμάνι καί κάναμε κουράγιο μέ τά κουπιά καί φτάσαμε μέσα στήν Ἀττάλεια. Κοιτάξαμε ἀκριβῶς ποῦ ἦταν τό Τελωνεῖο καί πήγαμε καί ἀράξαμε. Ἀλλά δέ μᾶς δέχτηκαν νά πλησιάσουμε κοντά, μᾶς εἶπαν νά ἀράξουμε πιό ἀνοιχτά γιά νά διαλύσει ὁ κόσμος, γιατί ἐκείνη τήν ἡμέρα εἶχαν οἱ Τοῦρκοι Μπαϊράμ καί εἶχε μαζευτεῖ πολὺς κόσμος γιά νά μᾶς δοῦν. Ὄταν διέλυσε ὁ κόσμος μᾶς κάλεσε νά πᾶμε κοντά, ζυγώσαμε κοντά, μᾶς εἶπαν ποιός εἶναι ὁ καπετάνιος — ὅπου ἐβγῆκε ἔξω καί τοῦ ἔκαναν ἀρκετές ἐρωτήσεις καί στό τέλος τούς παρακάλεσε γιά νά βγοῦμε ἔξω νά κοιμηθοῦμε γιατί ἡ βάρκα μας ἔκανε νερά καί εἶχαν γίνει μούσκεμα τά λίγα ροῦχα πού εἶχαμε· δέχτηκαν καί μᾶς ἔφεραν ψωμί, σταφύλια καί τυρί καί φάγαμε. Ἐκεῖ καθίσαμε δύο μέρες. Τήν τρίτη μᾶς ἔδιωξαν νά φύγουμε. Ἐμεῖς καμιά ἀντίρρηση δέν μπορούσαμε νά φέρουμε. Ἀμέσως τραθήξαμε τό δρόμο μας.

Ἐκεῖνο τό μέρος ὅμως ἦταν ὄλο φυλάκια, δέν μπορούσαμε νά πιάσουμε στεριά νά ξεκουραστοῦμε γιατί μόλις μᾶς ἔβλεπαν καί πλησιάζαμε μᾶς ἐπρότειναν τά ὄπλα. Ἐμεῖς ἀμέσως γυρίζαμε τή βάρκα μας στά ἀνοιχτά καί τραβούσαμε τό δρόμο μας. Ὄπου μετά σκεφτήκαμε νά πᾶμε λίγο πιό μακριά πού βλέπαμε ὅτι ἦταν τό μέρος καθαρό καί εἶχε καί ἓνα καράβι ἀραβικό καί φόρ-

τωνε κερεστέ. "Οταν φτάσαμε ἐκεῖ μετὰ μεγάλο ἀγανακτισμό καί ἀρκετή κούραση βρήκαμε ἕνα ποτάμι πού κατέβαζαν οἱ Τοῦρκοι τά ξύλα καί τά ἔπαιρνε τό καράδι. Ἐκεῖ εἶχε ἕνα φυλάκιο. Τό παρακαλέσαμε γιά νά μείνουμε ἐκεῖνο τό βράδι. Ἀλλά ἐστάθη ἀδύνατο, μόνο νά βγοῦμε νά μαγειρέψουμε καί μετὰ νά φύγουμε. Ἐμεῖς ἀμέσως πεταχτήκαμε ἔξω καί μαγειρέψαμε φασόλες πού μᾶς εἶχαν δώσει ἀπό τό Φοίνικα. "Οταν ἐτοιμάστηκε τό φαῖ, ἐφάγαμε καί ἐψήσαμε μερικά κουκουνάρια πού μᾶς εἶχαν δώσει οἱ Τοῦρκοι σέ κεῖνο τό ποτάμι. "Οταν ὅμως ἤρθε ἡ ὥρα μας μᾶς ἔδιωξαν καί ἀπό κεῖ. Τώρα, πού νά πᾶμε νύχτα πού δέν βλέπαμε καί οὔτε ξέραμε καί τά μέρη ἐκεῖνα; Τέλος μέ τή δύναμη τῆς Παναγίας τραβούσαμε κουπί. Ἀλλά ἀπό πολλή ὥρα ὅμως κουραστήκαμε καί εἶπαμε νά φουντάρουμε γιά νά ἡσυχάσουμε λίγο. Ἀλλά ἡ βάρκα μικρή καί τά ἄτομα πολλά, δέν χωρούσαμε. ἔτραβήξαμε πάλι τό δρόμο μας. Ἀλλά σκοτάδι, ἐπήγαμε καί καθίσαμε πάνω σέ μιά ξέρα. Εὐτυχῶς ἦταν πολύ μικρό τό κακό. Ἐπειτα ἀπ' ὅλα αὐτά πῆρε καί ξημέρωσε κιόλας, βλέπαμε πού βαδίζαμε καί κατά τίς 8-9 τό πρωί ἐφτάσαμε στήν παλιά Ἀττάλεια.

Ἐκεῖ καθίσαμε τρεῖς τέσσερις ὥρες, πήραμε νερό καί καρπούζια καί μᾶς ἔδωσαν καί ἕνα μεγάλο ψάρι, πού δέν τό ἔτρωγαν αὐτοί, ὀνομαζόμενο σκυλόψαρο. Καί ἐφύγαμε. Πήγαμε πάρα κάτω σ' ἕναν κάβο ὀλωσδιόλου ἀνάποδο. Ἦταν ὅλο ξέρες καί δέν μπορούσαμε νά πιάσουμε τή στεριά. Τέλος ὅμως βρήκαμε μέρος, βγήκαμε ἔξω καί μαγειρέψαμε τό ψάρι ἐκεῖνο.

"Οταν ξημέρωσε μαγειρέψαμε κάτι κοχύλια καί πεταλίδες, τίς βράσαμε καί τά πήραμε καί φύγαμε. "Οταν ἔφτασε ἡ ὥρα 7-8 τό βράδι φτάσαμε στήν Ἀλάγια. Ἐκεῖ ὅταν φτάσαμε πῆγαν οἱ Τοῦρκοι καί φώναξαν ἕνα γιτρό πού ἤξερε ἑλληνικά, μᾶς καλωσόρισε καί μᾶς ρωτοῦσε πολλά καί διάφορα, ὅπου τοῦ εἶπαμε κι ἐμεῖς ὅτι ἤμε-

θα πρόσφυγες ἐκ Σάμου, καί μᾶς ἀρωτοῦσαν ποῦ πηγαί-
ναμε. Τέλος τούς παρακαλέσαμε νά μᾶς ἀφήσουν νά
βγοῦμε νά κοιμηθοῦμε, ὅπου μᾶς ἄφησαν καί βγήκαμε
ἔξω. Ὅταν ὁμως ξημέρωσε μᾶς εἶπαν νά φύγουμε. Ἄλ-
λά ἐμεῖς ὁμως ὅταν τό ἀκούσαμε τούς εἶπαμε ὅτι ἡ βάρ-
κα μας κάνει νερά καί δέν μπορούσαμε νά φύγουμε. Αὐ-
τοί πῆγαν, ἔφεραν μάστορα καί τραβήξαμε τή βάρκα
ὄξω καί τήν καλαφάτισε γιά νά μήν κάνει νερά. Ἐπειτα
μᾶς ἔβαλαν καί τή ρίξαμε στή θάλασσα πάλι. Ἄλλά
ἐπειδή ἦταν ἀργά, πάλι μᾶς εἶπαν νά φεύγαμε τήν ἄλλη
μέρα τό πρωί. Ἐκείνη τήν ὥρα ἔρχεται ἓνα καϊκι μεγάλο
μέ μηχανή. Ὅταν ἦρθε κοντά καί ἄραξε, ὁ καπετάνιος
τοῦ καϊκιοῦ ἐβρέθηκε γνωστός μέ τόν καπετάνιο μας καί
τοῦ εἶπε πώς θά φόρτωνε κερεστέ ἀπό τήν Ἁλάγια γιά
τήν Μερσίνα καί ὅτι θά μᾶς ἔδενε νά μᾶς τραβήξει μαζί
του. Τέλος ἐψώνισε καί μερικά γλυκά καί τά μοίρασε
στά μικρά καί ἀπό κεῖ μᾶς χαιρέτησε καί ἔφυγε νά πάει
μέσα στό καϊκι. Ἄλλά οἱ τουρκαλάδες ὁμως, ἄν καί πῆ-
γε καί μίλησε ὁ καπετάνιος στό τελωνεῖο ὅτι θά μᾶς
ἔπαιρνε μαζί του, αὐτοί σηκώθηκαν πρωί-πρωί στίς 4 ἡ
ὥρα καί ἦρθαν καί μᾶς ἔδιωχναν νά φύγουμε. Δέν μπο-
ρούσαμε νά κάνουμε διαφορετικά. Ὅπως περάσαμε νά
χαιρετήσουμε τόν καπετάνιο καί νά τοῦ ποῦμε ὅτι μᾶς
ἔδιωχναν οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖνος πολύ στενοχωρήθηκε γιά
τήν μπαμπεσιά τοῦ τελώνη ἐπειδή τόν κοροΐδεψαν. Ἄλ-
λά πάλι μᾶς συνεβούλεψε νά πᾶμε νά περιμένουμε ψηλά
σέ ἓναν κάβο νά περάσει νά μᾶς πάρει. Τόν ἀκούσαμε κι
ἐμεῖς καί τραβήξαμε τόν δρόμο μας. Ἀρμενίσαμε ἐκείνη
τήν ἡμέρα ὅλη μέ τά κουπιά, ὅπου ὅταν πῆρε καί βασί-
λευε ὁ ἥλιος θελήσαμε νά πᾶμε νά ἀράξουμε σέ ἓναν κά-
βο. Ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι καί μᾶς ἔδιωχναν. Ἐμεῖς ὁμως
τούς παρακαλούσαμε νά μᾶς ἀφήσουν νά μείνουμε πού
ἄρχισε ὁ καιρός νά φουρτουνιάζει. Ἐκείνη τήν ὥρα
ἔπιασε νά βρέχει κιόλας, ὅπου αὐτοί θύμωσαν κιόλας

καί μᾶς ἐβίασαν νά φύγουμε γιατί θά μᾶς χτυποῦσαν μέ τά ὄπλα τους. Καί μέ τή συμφωνία νά μὴν ἀράξουμε σέ κανένα μέρος ἐκεῖ κοντά, παρά νά τραβήξουμε κουπί 6-7 ὥρες μακριά νά βροῦμε ἕνα ἄλλο λιμάνι, ὀνομαζόμενο Ἐναμούρι. Ἄλλά ἐμεῖς ὅταν φύγαμε σκεφτήκαμε καί λέγαμε ὅτι πρῶτον πού δέν θά μπορούσαμε ν' ἀρμενίσουμε τόσες ὥρες μέ τά κουπιά καί δεύτερον πού ὁ καιρός χειροτέρευε καί ἡ βάρκα δέν μπορούσε νά ἀρμενίσει σέ τέτοια φουρτούνα καί θεωρήσαμε καλό νά πᾶμε νά ἀράξουμε ἐκεῖ κοντά σ' ἕναν κάβο ἔστω κι ἂν μᾶς τό εἶχαν ἀπαγορέψει· καί πήγαμε, γιατί ὅπως καί νά τό κάναμε χαμένοι ἡμεθα, ἐκεῖ εἶχαμε μιά ἐλπίδα ὅτι θά γλιτώναμε γιατί τό μέρος ἐκεῖνο ἦταν πολύ κακοτοπιά καί ἐλπίζαμε νά μὴ μᾶς πειράξουν οἱ Τοῦρκοι. Ἄλλά μᾶς πείραξε ὅμως ἡ φουρτούνα, μόλις πήγαμε καί ἀράξαμε, ἀλλά τί φουρτούνα, τό κύμα μᾶς ἔβρεχε.

Ἄλλά δέν μᾶς ἔφταναν αὐτά, τίς αὐγές μᾶς ἔκοψε καί ἡ ἄγγουρα τῆς βάρκας καί μέ ἕνα κύμα καί δυό κύματα ἦρθε ἡ βάρκα ἔξω. Ἀμέσως φουντάραμε ἄντρες καί γυναῖκες καί τήν σπρώξαμε λίγο καί ἀμέσως κοιτάξαμε νά βουλώσουμε τίς τρύπες πού εἶχε μέ κάτι σακουῦλες καί ἀμέσως βάλαμε τά πράματα μέσα γιατί ἂν θά μέναμε ἐκεῖ θά χάναμε τή βάρκα. Λοιπόν ἀποφασίσαμε νά φύγουμε, ὅπου σίς 9-10 φτάσαμε σέ μιά ἀμμουδιά. Μόλις εἶχαμε φτάσει καμιά πενηνταριά μέτρα στήν ἀκρογιαλιά ἐβούλιαξε ἡ βάρκα. Ἄλλά προλάβουμε καί πέσαμε στή θάλασσα καί σπρώξαμε τή βάρκα πρὸς τά ἔξω καί ἔτσι σώσαμε τά παιδάκια πού εἶχαμε μέσα. Ἐκεῖ ὅταν φτάσαμε ἀμέσως ἄρχισε καί ἡ χειρότερη φουρτούνα. Τέλος σέ κείνον τόν κάβο καθίσαμε δέκα μέρες. Ἄλλά πῶς τίς περάσαμε ἕνας Θεός τό ξέρει. Ὅλο βροχές καί φουρτούνες. Καί νά μὴν ἔχει καί ψωμί νά δώσεις στά παιδιά, παρά μᾶς ἔφεραν οἱ στρατιῶτες Τοῦρκοι φυστίκια καί πληγούρι καί ἔτσι περνούσαμε. Δόξα σοι ὁ Θεός.

Αὐτοί οἱ Τοῦρκοι πού εἶχαμε κεῖ τούς εἶχε βάλει ἡ Κυβέρνηση νά μᾶς προσέχουν γιατί ἐκεῖ εἶχε ἄγρια θηρία. Τέλος ἀπό τά πολλά μας βάσανα ἦρθε ἕνα βράδι τό καῖκι πού εἶχαμε ἀνταμώσει στήν Ἰσλάγια, τοῦ καπεταν-Μεμέτη μέ τό ὄνομα. Καί ὅταν μᾶς εἶδε αὐτός ὁ Τοῦρκος ἐκεῖ ἔκλαιγε σάν μικρό παιδί καί ἔβλεπε τήν κατάστασή μας. «Ἰσλάγια τώρα», μᾶς λέει, «θά σωθοῦν τά βάσανά σας». Ἰμέσως λοιπόν μᾶς βάζουν στή βάρκα ὅλα τά παιδιά καί τίς γυναῖκες καί μᾶς πῆγαν ἀπάνω στό καῖκι. Μετά ἐπέστρεψαν πάλι καί πῆραν καί τά πράματα, τά ἔφεραν ἀπάνω στό καῖκι καί ἔβαλαν μπρός τή μηχανή. Καί ἀπό κεῖ τραβήξαμε τό ταξίδι μας. Ἰδοξάσαμε τό Θεό καί τοποθετήσαμε τό καθετί μας. Ἰτοιμάσαμε καί λίγο μέρος καί ξαπλώσαμε ἐμεῖς οἱ γυναῖκες. Οἱ ἄντρες δέν ἔπεσαν γιατί βρῆκαν κι ἄλλους Ἰλληνες καί πῆγαν κι αὐτοί γιά τή Μερσίνα καί ἔπιασαν συζήτηση. Καί ἔτσι ξεχνοῦσαν. Αὐτοί ἔτρωγαν μανταρίνια καί περνοῦσε ἡ ὥρα τους.

Εἶχαμε ἀρμενίσει περίπου μιά δυό ὥρες καί σταμάτησε τό καῖκι γιατί εἶχαμε φτάσει στό Ἰναμούρι ὅπου ἐμεῖς δέν τό ξέραμε. Ἰβγαλε ἐκεῖ μερικούς ἐπιβάτες καί ἀπό ἐκεῖ τραβήξαμε τό ταξίδι μας πάλι.

Ἰλλά ὁ καπετάνιος Μεμέτης, ὅπως εἶπαμε, ἦταν χρυσός ἄνθρωπος. Ἰπειδή κατάλαβε πώς ἦταν ὁ καιρός στή φουρτούνα καί τό καῖκι βαρυφορτωμένο καί εἶχαμε φόβο νά βραχοῦμε, φώναξε τό δικό μας καπετάνιο καί τοῦ λέει πώς ἐδῶ πιό κάτω ἔχει ἕνα λιμανάκι κι ἐκεῖ θά πᾶμε ν' ἀράξοῦμε ὥσότου σιάξει ὁ καιρός. Τώρα πιά εἶχε ξημερώσει καλά καί μπορούσαμε νά βλέπουμε ἔξω ἐκεῖνα τά ὠραῖα μέρη. Σέ κείνο τό μέρος εἶχε Τοῦρκους καί ἔκαναν ἄλατι. Λοιπόν μόλις μᾶς εἶδαν αὐτοί ὅτι πηγαίναμε ἐκεῖ ἐνόμισαν τό καῖκι γιά καταδιωκτικό καί πῆραν δρόμο καί ἔφυγαν ἀπάνω στά βουνά. Ἰμεῖς μόλις τούς εἶδαμε τούς βάλαμε ἀέρα. Αὐτό δέ ἔκαμε καί ὁ κα-

πετάνιος μέ τό τσοῦρμο του, δηλαδή μέ τούς ναῦτες του. Τέλος ἐκεῖ καθίσαμε ὅλη τήν ἡμέρα. Τό βράδι ἦρθε καί ἕνα μικρό βαποράκι καί ἄραξε ἐκεῖ κοντά μας, ὅπου πῆγε ὁ καπεταν-Μεμέτης πάνω στό βαποράκι νά ἀκούσει νέα, διότι εἶχε ράδιο τό βαπόρι. Ἐκεῖ ὅταν πῆγε ἔκανε συζήτηση πώς εἶχε 4 οἰκογένειες προσφυγικές μέσα. Τότε ὁ καπετάνιος τοῦ καραβιοῦ μᾶς ἔστειλε 4 πακέτα μακαρόνια καί 4-5 ψωμιά, λίγο τυρί. Καί κάλεσε νά πάει καί ὁ δικός μας καπετάνιος ἀπάνω νά τοῦ μιλήσουν. Πῆγε καί τόν ρωτοῦσαν γιά διάφορα πράγματα, ὅπου ἐκεῖνος βέβαια τούς ἀπαντοῦσε πρόθυμα. Ὅταν ἀποτελείωσαν καί τά νέα τοῦ ραδίου, ἦρθαν πάλι στό καῖκι μας, μᾶς ἀνήγγειλαν τά νέα πού ἦταν εὐχάριστα ἐκεῖνο τό βράδι κι ἀπό κεῖ ἐτοίμασαν τή μηχανή καί ξεκινήσαμε. Ἀποχαιρετήσαμε τό καραβάκι καί φύγαμε. Ἐκάναμε τώρα τό σταυρό μας ὅλοι οἱ χριστιανοί καί καθίσαμε.

Ἀρμενίσαμε ἐκείνη τή νύχτα ὅλη καί ξημερώματα τήν ἄλλη μέρα μπαίναμε μέσα στήν ὠραία Μερσίνα. Ὅταν φτάσαμε ἐκεῖ, ἦρθε τό Ἑλληνικό Προξενεῖο καί μᾶς περίλαβε, ἀλλά ὄχι νά μᾶς βγάλει καί ἔξω ἀπό τό καῖκι.

Ἐκεῖ ὅμως μᾶς ἔφερε ψωμί, φαῖ καί ὅ,τι ἄλλα χρειαζόμεθα, ὅπου στό τέλος τά κατάφερε καί βρῆκε ἕνα βαπόρι ἀραβικό καί μᾶς ἔστειλε στή Χάιφα τῆς Παλαιστίνης.

Μέσα στό βαπόρι αὐτό, βρήκαμε καί ἕναν πατριώτη μας Σαμιώτη, πού ἦταν καμαρότος μέσα στό καράβι καί περάσαμε πολύ ὠραῖα. Ἐταξιδέψαμε τρεῖς μέρες ἀπό τή Μερσίνα ὡς τή Χάιφα, γιατί πήγαινε πολύ ἀργά τό καράβι. Ἀλλά μέ τή δύναμη τοῦ Θεοῦ, φτάσαμε πολύ ὠραῖα.

Ἀπό κεῖ μᾶς περίλαβε τῆς Χάιφας τό Προξενεῖο μας. Μᾶς πῆγαν σέ κάποιο γραφεῖο, μᾶς κατάγραψαν, μᾶς τοποθέτησαν τά πράγματα πού ἔβγαλαν ἀπό μέσα ἀπό τό καράβι καί ἀπό κεῖ μᾶς ἐπῆγαν σέ ἕνα ξενοδοχεῖο νά

μείνουμε. Μᾶς εἶχαν παραχωρήσει καί ἀπό τό Προξενεῖο 10 γρόσια στούς μεγάλους καί 5 στούς μικρούς. Ἄλλά ἀπό φαγητά ἐμεῖς δέν εἶχαμε ἀνάγκη, διότι τόν καιρό πού φύγαμε ἀπό τή Μερσίνα μᾶς εἶχαν ἐφοδιασμένους γιά μιᾶς ἑβδομάδας τρόφιμα, ἔτσι περνούσαμε. Ἄλλά τά λεπτά πάντα χρειάζονται.

Στό ξενοδοχεῖο αὐτό καθίσαμε τρεῖς μέρες. Ἄπό κεῖ πάλι μᾶς ἐτοίμασαν, μᾶς ἔβαλαν στό αὐτοκίνητο καί μᾶς ἔστειλαν στά Ἱεροσόλυμα, στούς ἁγιασμένους Τόπους. Καί ἐκεῖ μᾶς πῆγαν στήν ἱερά Μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Καί ἐκεῖ, κατ' ἀρχάς πού βρήκαμε μιᾶ καλή ἐπιτροπή, ξεκουραστήκαμε λίγο. Ἄλλά ἀπό τόν καιρό πού βγῆκε καί μπῆκε ἄλλη, μᾶς πῆρε ὁ διάβολος καί μᾶς σήκωσε.

Αὐτά εἶναι, ἀδέλφια μου Ἑλληνες.

Σάν πήραμε τήν απόφαση νά φύγουμε, ἀφοῦ ἡ κατάσταση στό νησί εἶχε γίνει ἀβίωτη — θές ἀπ' τόν ἀδιάκοπο φόβο τῶν Ἰταλῶν, θές ἀπ' τήν πείνα — εἶχε φτάσει ὁ βαρῦς χειμῶνας. Δεκέμβρης μήνας ἦτανε θυμᾶμαι, κρύο καί τρομάρα. Τή θέληση μονάχα διαθέταμε τοτεδά, μήτε μεταφορικό μέσο μήτε συντρόφους εἶχαμε βρεῖ γιά τό ταξίδι.

Μόνοι μας βάλαμε μπρός τή δουλειά. Πρῶτα-πρῶτα δώσαμε σ' ἕναν μαυραγορίτη κάμποσες ὀκάδες λάδι γιά νά μᾶς προμηθέψει ταβανόπροκες — ἔτσι τίς λένε αὐτές πού κάνανε γιά τό σκάρωμα τῆς βάρκας. Ὑστερα ἀπό κάμποσες μέρες μᾶς ἔφερε κάπου τέσσερες ὀκάδες — ὅσες δηλαδή χρειαζόντανε. Κατοπινή μας δουλειά ἦτανε νά βροῦμε ἀρχιμάστορα. Διαλέξαμε τό μαστρο-Βασίλη. Τοῦτος μέ τή σειρά του βρῆκε τόν ἄνθρωπο πού 'χε τήν ξυλεία· ἕνας ἀρχιτεμπέλαρος πού ἡ καθημερινή του δουλειά ἦτανε νά γιομίζει τό θεόρατο τσιμπούκι του καί νά καπνίζει ξαπλωμένος ἀνάσκελα σέ μιά πεζούλα τῆς γειτονιάς του. Κατά τά ἄλλα καλόβολος σάν πρόβατο καί, τό σπουδαιότερο, ποτέ του δέν μιλοῦσε.

Οὔτε νά τ' ἀκούσουν θέλανε σάν τούς εἶπαμε γιά πληρωμή: «Μά γίνονται αὐτά σέ τέτοιες περιστάσεις; Ἄ, ὅλα κι ὅλα». Μόνο ἂν τούς θέλομε θά ἔρθουνε μαζί μας. Τούς δεχτήκαμε. Ὅσο νά τελειώσουμε τή βάρκα εἶχαμε βρεῖ ἕνα σωρό πού θέλανε νά φύγουνε. Διαλέξαμε

ὄσους ἦτανε χρήσιμοι: τέσσερις ψαράδες, ἓναν πού 'ξερε
τά τούρκικα καί δυό τρεῖς ἄλλους πού 'βαλαν τ' ἀποδέ-
λοιπα ἔξοδα. Ὅλοι τοῦτοι εἶχανε καί τίς φαμελιές τους.

Σ' ἓνα-δυό βδομάδες ἤ? .νε ἔτοιμη ἡ βάρκα. Ἐγώ
σάν τήν πρωτόειδα, μοῖ φάνηκε σάν κάσα. Τή λέω ἔτσι
γιατί ἔτσι συνηθίσαμε νά τή λέμε. Τή λέγανε ἔτσι κι ἐγώ
προσπαθοῦσα νά βρῶ σέ τί ἔμοιαζε τοῦτο τό πράμα μέ
τίς βάρκες πού 'ξερα. Ἐνα κουτόπραμα, μπρός λεπτή,
στή μέση κοιλαράτη καί στό πίσω πάλι μέρος λέπταινε.
Οὔτε πρύμη οὔτε πλώρη.

Κεῖνη τή βραδιά τήν κατεβάσαμε στή θάλασσα γιατί
πρέπει νά σᾶς πῶ πώς ὁ ταρσανάς μας δέν ἦτανε στό
γιαλό μά κάπως πιό ψηλά, μέσα σ' ἓνα διάσελο γεμάτο
λιόδεντρα.

Τό κατέβασμα δέν ἦτανε βολικό. Πιάσανε οἱ μεγάλοι,
ἄντρες καί γυναῖκες, τή δέσανε μή καί τούς φύγει, κι
ἔστερα μέ μύριες προσπάθειες ἄρχισαν καί τήν τραβού-
σανε ἀπ' τήν κάτω μεριά ἄλλοι κι ἄλλοι ἀπό πίσω τήν
κρατούσανε γιά νά μήν πλακώσει τούς πρώτους. Ὁ μό-
νος πού κρατιότανε ἀπ' τή βάρκα ἀντίς νά τήνε κρατᾶ
ἦτανε κεῖνος ὁ ἀρχιτεμπέλαρος. Τέλος τήνε κατεβάσανε
στήν ἀκροθαλασσά, ἔστερα τή ρίξανε στό νερό ὁμορφα-
ὁμορφα γιά νά μήν πάρει θάλασσα.

Νερά δέν πῆρε μέ τό ρίξιμο στή θάλασσα μήτε καί
νερόπαιρνε ἀπ' τίς καλαφατισμένες χαραμάδες. Αὐτό
δέν τό περιμέναμε. Ἐμεῖς λέγαμε πώς θά χασομερούσα-
με ὥσαμε νά στανιάρει κάμποσες μέρες. Ὁ θαυμασμός
μας γιά τή μαστοριά τοῦ μαστρο-Βασίλη ἦτανε κεῖνη τήν
ᾠρα πολύ μεγάλος. Σάν τέλειωσε ὁ θαυμασμός μας, πῆ-
γαμε στή σπηλιά, πού δέν ἦτανε καί πολύ μακριά, καί
πήραμε τά μικροπράματα πού 'χαμε μαζί μας. Ὅλα τοῦ-
τα τά κάναμε ἓνα σωρό κοντά στή θάλασσα. Ὑστερα ἀρ-
χίσανε μέ μεγάλη προσοχή νά μπαίνουνε στή βάρκα γυ-
ναῖκες κι ἄντρες πού καθίσανε γύρω-γύρω στό πλεούμε-

νο σέ κάτι στενούς πάγκους. Τελευταῖοι μπήκανε τά παι-
διά καί οἱ ψαράδες πού στάθηκαν πίσω-πίσω γιά νά δώ-
σουν τά δέματα. Ἐμᾶς τά παιδιά καί τά δεματάκια μᾶς
βάλανε μέσ στό κύτος γιά σαβούρα. Μᾶς εἶπανε νά μή
βγάνουμε ἄχνα γιά νά μή μᾶς ἀκούσει κανένα φυλάκιο
καί νά μήν κουνιόμαστε μήν τύχει καί βουλιάξομε. Τά
πόδια μου, θυμᾶμαι, ἦτανε μπλεγμένα σέ ἄλλονῶν πόδια
καί σέ μικροδέματα. Σάν μπήκανε ὅλοι μέσα κι ἡ βάρκα
ἄρχισε νά κουνιέται, ἔσκυπα πάνω ἀπ' τήν κουπαστή κι
εἶδα πώς ἔξεχε ἡ βάρκα πάνω ἀπ' τό νερό ὅσο μέ ὀχτώ
δάχτυλα πού μᾶς χωρίζανε ἀπ' τή θάλασσα.

Τά πόδια μου ἀπ' ἀρχῆς εἶχανε μουδιάσει, μά ποῦ νά
μιλήσω σέ κείνη τήν ἀνακατωσοῦρα γιά ἀπλάδα — ἄσε
πού ὕστερα ἀπό λίγο σά νά μήν ὑπῆρχανε. Ὅμως κι οἱ
ἄλλοι δέν ἦτανε καλύτερα· μαζί μέ τήν ἀβολεψιά, κείνοι
εἶχανε καί τό φόβο μή καί μᾶς πιάσουν οἱ Ἰταλοί· κάτι
τέτοιο οὔτε ἀπ' τό μυαλό μου περνοῦσε.

Φαίνεται πώς στό μεταξύ κοιμήθηκα γιὰτί σάν ξύ-
πνησα ἄκουσα νά λένε γιά τή φουρτούνα πού μᾶς ἔδερνε
καί μιά κβέλα, ρώτησα τί ἦτανε τούτη ἡ κβέλα καί μοῦ
ἔπανε πώς ἡ φουρτούνα μᾶς ἀπομάκραινε συνέχεια ἀπό
κεῖ πού θέλαμε νά βγοῦμε. Μόλις τώρα κατάλαβα τή
φουρτούνα, ἡ βάρκα πήγαινε πότε πάνω καί πότε κάτω,
ἀκόμα πρόσεξα καί τή φωνή τοῦ καπταν-Γιάννη πού κά-
θε φορά πού περνοῦσε τό κύμα κείνο φώναζε: «Ἄιντε
τώρα δά π' δέ βλέπ'». Ἐδινε τό χουῦ στούς κωπηλάτες.
Ὑστερα τά μάτια μου γλαρώσανε, τά ἔχα κλείσει γιά νά
μή βλέπω τά κιτρινισμένα πρόσωπα.

Στό νοῦ μου περνούσανε πολλά πράματα. Γύρω μου
μικροί καί μεγάλοι παρακαλοῦσαν τόν Ἄι-Νικόλα γιά
νά μᾶς σώσει. Ἦθελα νά φωνάξω καί νά ζητήσω βοή-
θεια ἀπ' ἄλλους, ἀφοῦ οἱ γύρω μου κοιμούντανε, μά δέν
ἔβρισκα τί νά πῶ. Σκεφτόμουνα πώς δλόκληρη ἡ οἰκογέ-
νειά μου θά πνιγεῖ καί πώς κανένας δέν θά εἶναι πίσω

για νά μᾶς κλάψει. Αυτό μου ἔδινε μιά ἀνακούφιση, ἔλεγα: «Ἐ, δέν εἶναι δά καί κανένας πού νά στεναχωρεθεῖ για τό χαμό μας». Πέρασε πολλή ὥρα χωρίς νά σκέπτομαι τίποτα. Ὑστερα, μέσα στό βύθισμά μου, ἄκουσα νά λένε: «Δῶστε τους... κι ἄλλες... κι ἄλλες...» Ἄνοιξα μέ βαριεστισμάρα τά μάτια μου καί ρώτησα — ἴσα-ἴσα πού ἀκουγόμουνα — τή διπλανή μου γυναίκα: «Σέ ποιανοῦ νά δώσουνε, θεία;» Ἐσκυψε καί μου ἔπε: «Τσ' Ἰταλοί, πιδάκι μ'. Οἱ Ἰγγλέζ' τσ' βουβαρδίζνε... ἀνισήκου νά ἰδεῖς τσ' φουτιές». Μ' ἔπιασε ἀπ' τή μασκάλη για νά μέ βοηθήσει ν' ἀνασηκωθῶ για νά ἰδῶ τίς φωτιές π' ἀνάβαν οἱ σύμμαχοι στά Δωδεκάνησα. Εἶπα: «Ἄ... βλέπω». Μά τό ἔπα για νά μ' ἀφήσει ἐπειδή τά πόδια μου μέ πόνεσαν μέ τ' ἀνασήκωμα.

Ἦτανε μέρα πιά σάν ξύπνησα κι εἶχαμε φτάσει κοντά στήν τούρκικη ἀκρογιαλιά. Ἡ θάλασσα ἦτανε πολύ ἡσυχη, ἔμοιαζε σάν στέρνα, οὔτε κυματάκι οὔτε ἀέρας, κάλμα πού λένε οἱ ναυτικοί. Ὅλο καί κοντεύαμε στή στεριά, πολύ σιγά ὅμως, θαρροῦσες πώς δέν κουνιούντανε ἡ βάρκα ἀπ' τόν τόπο της. Οἱ Τούρκοι ἀπ' ὄξω μᾶς εἶδανε πού ἐρχόμασταν ἔτσι σιγά καί στείλανε μιά καλή βάρκα νά μᾶς τραθήξει. Στό μεταξύ σηκώθηκα. Τά πόδια μου εἶχανε τόση μουδιασμάρα πού ἂν δέν κρατιόμουνα θά σωριαζόμουνα κάτω. Ἦμουνα καί μούσκεμα ἀπ' τή μέση καί κάτω — αὐτό δέν τό ἔχα πάρει χαμπάρι — βλέπεις ὁ ἀέρας ἦτανε παγωμένος, ἡ θάλασσα πιό ζεστή, λοιπόν μέσα στά νερά εἶχα βρεῖ ζεστασιά.

Ἡ καλή βάρκα μέ κόπο μᾶς ἔσερνε. Ἡ ἀπόσταση πού μᾶς χώριζε ἀπ' τή στεριά δέν θά ἔτανε παραπάνω ἀπό πενήντα μέτρα, ὅταν ξεκολλάει ἕνα μπουντάκι ἀπό μιά σανίδα καί νά, τό νερό ἔμπαινε μέσα συντριβάνι. Βάλαμε πανιά καί τά χέρια του ὁ μπαρμπα-Δημήτρης. Ἐτσι φράξαμε τήν τρύπα. Ἀκόμα λίγο καί ξεμπαρκάραμε. Οἱ Τούρκοι, οὔτε καλά μᾶς δεχτήκανε μά οὔτε καί

ἄσχημα. Ψωμί πού τούς ζητούσαμε δέν εἶχαν νά μᾶς δώσουνε, μᾶς δείχνανε τά κούμαρα: «Φᾶτε τέτοια», μᾶς λέγανε. Μεῖς καί πού τά βλέπαμε μᾶς ἔρχονταν ἀναγοῦλες. Ὅμως μᾶς ἀνάψανε φωτιές γιά νά στεγνώσουμε καί δώσανε καί τοιγάρὰ στούς ἄντρες.

Σά στεγνώσαμε μᾶς εἶπαν πώς πρέπει νά μποῦμε πάλι στή βάρκα καί νά πᾶμε πió πέρα γιά νά βροῦμε τό φυλάκιο γιατί, μαθές, σέ κεῖνο τό μέρος δέν εἶχανε νά μᾶς περιποιηθοῦνε. Το δρόμο θά μᾶς τόν ἔδειχνε ἕνας φαντάρος, πού θά ἔρχόντανε καί κεῖνος μαζί μας. Χίλια παρακάλια κάναμε*στόν ἐπικεφαλῆς νά μᾶς ἀφήσει νά πᾶμε μέ τά πόδια. Τοῦ δείχναμε τή βάρκα πού ἔτανε χαλασμένη μά κεῖνος ποῦ . . . Εἶδαμε πού δέν μπορούσαμε νά τόνε καταφέρουμε καί τί νά κάνουμε; Ξαναμπήκαμε στή Σωτηρία — γιατί ἔτσι τή βαφτίσαμε — καί δρόμο. Ὁ φαντάρος καθούντανε μπροστά ἀμίλητος. Σάν τόν ρωτούσαμε, καί τόν ρωτούσαμε συχνά, μᾶς ἔδινε ξερές ἀπαντήσεις.

Τοῦτο βέβαια τό ταξίδι δέν ἦτανε σάν τό πρῶτο. Τώρα δέν εἶχαμε τό φόβο τῶν Ἰταλῶν, ἦτανε καί μπουνάτσα - κάλμα κι εἶχε κι ἕναν ἥλιο χαρά Θεοῦ.

Ὁ πρῶτος τόπος πού βγήκαμε ἦτανε μιά ἀμμουδιά καί τόνε λέγανε ἕνα παράξενο ὄνομα πού δέν τό θυμάμαι. Τώρα τραβούσαμε γιά τήν Καναπίτσα στό φυλάκιο.

Πηγαίναμε γιαλό-γιαλό. Τό θέαμα κι ἀπ' τίς δυό μεριές ἦτανε σπουδαῖο. Ἀπ' τή μιά μεριά ἡ Καμήλα, τό μεγάλο βουνό πού τό λένε Μυκάλη, καταπράσινο, ἕνα πράσινο βαθύ, πού ἔμοιαζε μέ μαῦρο. Ἀπ' τήν ἄλλη τά βουνά τοῦ νησιοῦ μου σταχτοπράσινα καί στήν ἀκροθαλασσιᾶ ξεχωρίζανε καθαρά τό Τηγάνι καί τό Ἑραῖον.

Κατά τίς δέκα φτάσαμε σ' ἕνα κόρφο πού σχηματίζανε δυό μούτσουνα μ' ἀνεμοδαρμένα βράχια ὄλο τρύπες ὡς πάνω π' ἄρχιζε τό βουνό. Ἐνας ἀμμουδερότοπος ἀπλωνότανε μπροστά μας. Σάν κοντέψαμε τή στεριά,

μᾶς εἶδανε ἀπ' τό φυλάκιο οἱ στρατιῶτες καί εἰδοποιήσανε τόν ἀξιωματικό τους. Ἦρθε στήν ἀμμουδιά πρίν ἐμεῖς ξεμπαρκάρουμε. Μαζί του εἶχε κι ἕναν γέρο πού φοροῦσε ροῦχα ὅπως οἱ Κρητικοί. Στούς δικούς μας φάνηκε σάν Τουρκοκρητικός. Ὁ καπταν-Γιάννης στό μεταξύ μᾶς εἶπε νά καθίσουμε πιότεροι στό πίσω μέρος γιά νά σηκωθεῖ καί νά βγεῖ ἡ βάρκα ὄξω.

Πρῶτος βγῆκε ὁ διερμηνέας μας, νά ποῦμε, στή στεριά. Χαιρέτησε τόν ἀξιωματικό, ὅπως μᾶς εἶπε ὑστερότερα, τοῦ 'πε πώς ἐρχόμαστε κατατρεγμένοι. "Ὅσο νά τοῦ πεῖ, ξεμπαρκάρουμε κι ἐμεῖς ὅσο μπορούσαμε πιό ἡσυχά. Δέν ξέρω γιατί ἀποφεύγαμε τή φασαρία, νομίζαμε ὡς φαίνεται πώς ἂν δέν κάναμε σαματά, ἦτανε καλύτερα γιά μᾶς.

Τόν περιμέναμε τόν ἀξιωματικό μ' ἀνοιχτά τά στόματα τί θά πεῖ. Κεῖνη τή στιγμή θυμᾶμαι ὅλοι μας εἶχαμε κρεμαστεῖ, πού λέει ὁ λόγος, ἀπ' τά χοντρά του χεῖλια. Μᾶς ἔριξε μιά ματιά πού 'τανε ἀνακατεμένη μέ συμπόνια, σάν κεῖνη τοῦ ἀφέντη πρὸς τούς δούλους, καί μιά εὐχαρίστηση πού τοῦ δινότανε ἡ εὐκαιρία νά φερθεῖ μέ τόν τρόπο πού 'χε κεῖνος. Ἔκανε ἕνα κούνημα τοῦ χεριοῦ του, προστάζοντάς μας νά τόν ἀκολουθήσομε. Περιπατήσαμε κάμποσο ὅσο νά φτάσομε στό φυλάκιο ἀπό μονοπάτια ὄλο πουρνάρια καί παλαμωνίδες. Τό φυλάκιο εἶχε ὄλο ὄλο τρεῖς καλύβες. Βάλανε στήν πιό μεγάλη τούς ἄντρες νά τούς ψάξουν μήν ἔχουνε ὄπλα ἢ χάρτες. Γιά κατασκόπους φοβόντανε, φαίνεται. Ὑστερα μᾶς εἶπανε ν' ἀνοίξομε τά ροῦχα γιά νά ψάξουν. Σάν τέλειωσε κι αὐτή ἡ δουλειά μᾶς ἔδειξαν τό καλύβι πού θά κουρνιαζάμε τό βράδι. Τοῦτο ἦτανε κι ἂν δέν ἦτανε. Τό εἶχανε γιά ξυλαποθήκη καί γιά μαγειριό καί γιά πλυσταριό καί γιά ὅ,τι ἄλλο τούς βόλευε. Ἦτανε γεμάτο ἀπό ξυλοκόμματα ἀνακατεμένα μέ σάπια νερά, πού κάνανε τόν ἀέρα νά μυρίζει μούχλα. Γιά τοῦτο τόν παλιότοπο πρω-

τοτσακωθήκαμε. Κάθε ένας κοίταξε νά μπεῖ πιό μπροστά ἀπ' τόν ἄλλο γιά νά πιάσει μιά πιθαμή χῶρο παραπάνω. Ἐγώ, θυμᾶμαι, μπῆκα ἀπ' τούς πρώτους μ' ἓνα δέμα μέ ροῦχα, κοιτάζω ἀπό δῶ ἀπό κεῖ καί διαλέγω μιά γωνιά στρωμένη μέ τσιμέντο, δέν ἦτανε παραπάνω ἀπό ἓνα τετραγωνικό. Ἦμουνα καταευχαριστημένος πού κατάφερα καί πῆρα κείνη τή μεριά γιατί, ἐξόν πού ἦτανε χωρίς νερά, ἦτανε καί ἴσια, δέν εἶχε λακκουῖδες. Στή μάνα μου, πού ῥθε ὕστερα ἀπό μένα, ἔκανα τόπο γιά ν' ἀπιθώσει ὅσα σήκωνε. Ἔτσι πού ῥκανα ὁμως εἶδε πώς κείνο τό μέρος ἦτανε τσιμέντο, κι ἀντί ὅπως περίμενα νά χαρεῖ, μου ῥκανε ἀναστρέφοντας τό χέρι της: «Τρελάθηκες; Ἐδῶ θά παγώσουμε». Ἐριξε δίπλα ὅσα σήκωνε κι ἐγώ τά δικά μου σχεδόν πάνω στίς λάσπες καί καθίσαμε περιμένοντας ὅσο νά ῥθουν καί οἱ ἄλλοι. Στήν ἄλλη γωνιά εἶχε στηθεῖ τρικούβεργο μπαϊράκι. Ἡ αἰτία ἦτανε πώς ὁ ένας ξάπλωσε τά πόδια του πιότερο ἀπ' ὅσο ἔπρεπε, τζάμπα προσπαθούσανε νά τούς μονιάσουνε οἱ γύρω. Ἦσυχάσανε μόνο ἀφοῦ ἦρθε ὁ Τοῦρκος ἀξιωματικός καί τούς ἔκαμε τήν παρατήρηση. Ἀνάψαμε φωτιές δῶ καί κεῖ γιά νά ζεσταθοῦμε καί νά στεγνώσει τό χῶμα. Ὅμως τά ξύλα πού εἶχαμε ἦτανε χλωρά, καί γι' αὐτό γέμισε ἡ καλύβα καπνό πού, ὅπως εἶχε ἀνακατευτεῖ μέ τά σαπιόνερα, σ' ἔπιανε στό λαιμό καί δέ σ' ἄφηνε ν' ἀνασάνεις. Βήχαμε ὅλοι καί τά μάτια μας τρέχανε ἀκατάπαντα. Εἶδαμε πού δέν μπορούσαμε νά βροῦμε ἡσυχία μέ τίς φωτιές καί τίς σβήσαμε. Κουλουριαστήκαμε ὅσο πιό πολύ μπορούσαμε καί εἶπαμε νά κοιμηθοῦμε. Τά πόδια μου ἔβανα πάνω στό τσιμέντο γιά περισσότερη ἀπλάδα. Σιγά-σιγά ἄρχισα νά καταλαβαίνω σά νά παγώνανε.

Κουτσά στραβά τήν περάσαμε. Τό πρωί εἶπαμε ὅλοι στόν ἀξιωματικό νά μᾶς στείλει στό Κουσάντασι πού θά μᾶς δώσουνε ἐκεῖ φαῖ καί μέρος νά κοιμηθοῦμε. Ὁ ἀξιωματικός ὁμως, πού ῥταν πολύ καλός, μᾶς εἶπε πώς,

ἄν δέν περάσει τυχαῖα κανένα καῖκι γιά νά μᾶς πάρει, θά περιμένομε τό καῖκι πού τούς ἔφερε τήν τροφή τους πού θά ἔρχόταν σέ πέντε μέρες. Αὐτό ἦταν μεγάλο κακό γιά μᾶς, πέντε μέρες νηστικοί. Τί νά κάμομε ὁμως; Περιμέναμε. Κατά τό μεγάλο γιόμα οἱ γυναῖκες εἶπανε στόν ἀξιωματικό νά πλύνουνε τά ρούχα τῶν στρατιωτῶν μιά καί δέν εἶχανε δουλειά. Θέλανε ἔτσι νά τούς κάμουν πιό καλούς μαζί μας.

Οἱ μεγάλοι κι ἐμεῖς κατεβήκαμε πάλι στή θάλασσα. Βρήκαμε δύο μεγάλα χταπόδια, τρία μικρά, πεταλίδες καί δύο κοφίνια ἄχινούς. Οἱ Τοῦρκοι δέν τρῶνε τό χταπόδι καί γι' αὐτό μᾶς εἶπανε νά τό ψήσουμε μακριά γιά νά μήν τούς μυρίζει. Λέγαμε πώς τό μεσημέρι θά μᾶς δώσουνε λίγο ψωμί, ἀλλά κεῖνοι σάν τρώγανε κρυβόντανε στήν καλύβα τους καί μαγειρεύανε κρυφά.

Τήν τετάρτη μέρα κατά τό ἀπομεσήμερο ἀπ' τ' ἀνοιχτά φάνηκε νά περνάει ἕνα μονοκάταρτο πού ἔχε πλώρη γιά κάτω. Ὁ ἀξιωματικός πού συμπονοῦσε τά χάλια μας ἔβανε μπρός μιά σειρήνα. Γρήγορα οἱ ἄνθρωποι τοῦ καϊκιοῦ καταλάβανε πώς τούς χρειάζονταν στό φυλάκιο. Ἡ πλώρη του ἔκανε μιά ἀνοιχτή στροφή καί στράφηκε γιά τήν ἀκρογιαλιά. Ὅλοι κατεβήκαμε νά τό δεχτοῦμε, ἀκόμα κι ὁ τεμπέλης τῆς βάρκας. Περιμέναμε κάμποσο· ἔφτασε, κατακάθαρο καί περιποιημένο, μπῆκε στό φυσικό ὄρμο τῆς ἀκρογιαλιάς, πλεύρισε στήν πρόχειρη προβλήτα. Ἀπό μέσα πήδησαν δύο ἄντρες ἡλικιωμένοι καί ἀξύριστοι, ἀντίθετα μέ τήν χαρούμενη ὄψη τοῦ καϊκιοῦ εἶχανε ἄσχημη θωριά.

Προθυμοποιήθηκαν νά μᾶς δώσουν ἀπ' ὅ,τι εἶχανε, πολλά δέν μπορούσανε, ἀλλά γιά προφταστήρια. Βάλανε σέ μιά σακούλα κάμποσες κονσέρβες, μπισκότα καί κάμποση γαλέτα. Ἀφοῦ τά πήραμε, φορτώθηκε ἕνας τά τροφιμα καί μπρός κεῖνος, πίσω ἐμεῖς ξεκινήσαμε γιά τήν καλύβα. Σάν φτάσαμε, μοιραστήκαμε τήν τροφή. Στόν

καθένα ἔπεφτε ἀπό μιά κονσέρβα, ἀπό δύο πακέτα μπισκότα κι ἀπό λίγη γαλέτα. Καθένας χώρια, ὅπου τόν βόλευε, καθόντανε νά φάει τά δικά του.

Τή μέρα κείνη, φαίνεται, ἤμασταν πολύ τυχεροί. Δέν εἶχε ἀκόμα καλά-καλά σουρουπώσει καί νά ἕνα μοτοράκι μπαίνει ἤσυχα στόν ἀπόξω κόρφο χωρίς νά τό πάρομε εἶδηση. Ἐφερνε τόν διοικητή κείνης τῆς περιφέρειας πού ἔτανε περιοδεία στά φυλάκια.

Οἱ στρατιῶτες ἦτανε στίς φούριες τους, ἐτοιμάζονταν γιά νά τόν ὑποδεχτοῦνε ὅσο γινότανε καλύτερα. Κάθε παλιόπραμα ἔμπαινε στήν καλύβα μας γιά νά καθαρίσει ἡ δικιά τους. Τό καθάρισμα κράτησε ὥσπου φάνηκε στήν πιά κοντινή στροφή ἡ συνοδεία πού πῆγε στήν παραλία. Ἐξω ἀπ' τήν καλύβα μαζώχτηκαν ὕστερα ὅλοι οἱ φαντάροι καί μέ τίς προσταγές ἐνοῦς ἀσχημομούρη δεκανέα παρουσιάζουν ὅπλα.

Τέλειωσε ἡ δουλειά στήν καλύβα τῶν στρατιωτῶν κι ἤρθε καί σέ μᾶς. Μεῖς κάναμε ὅσο μπορούσαμε πώς ἤμασταν πιά κακομοιριασμένοι γιά νά μᾶς λυπηθεῖ καί κάμει τίποτα καί φύγουμε. Τέλειωσε κι ἀπό μᾶς. Βέβαια δέν ἔμεινε καθόλου εὐχαριστημένος. Μπῆκε στήν πρώτη καλύβα καί κουβέντιαζε μέ τόν ἀξιωματικό. Μεῖς στά γρήγορα φτιάσαμε μιά ἐπιτροπή πού θά τοῦ ἔλεγε τό τί θέλαμε. Σά νά μήν τά ἔξερε...

Δέχτηκε τήν ἐπιτροπή μέ τό καλό, ἄκουσε ὅ,τι τοῦ εἶπε. Κεῖνος εἶπε πώς, ἂν βροῦμε βάρκα, θά μᾶς σύρει μέ τό μοτόρι του στό Κουσάντασι. ἤρθε ἡ ἐπιτροπή καί μᾶς τό ἔπε. Ἐμεῖς πιά ἤμασταν ὅλο χαρά. Χωρίς ἀκόμα νά ἔναι τίποτα σίγουρο, ἀρχίσαμε νά δένουμε ὅ,τι εἶχαμε γιά νά ἔμαστε ἔτοιμοι.

Ὁ μαστρο-Βασίλης μέ δύο ἄλλους πῆγε στήν ἀμμουδιά γιά νά ψάξει μήπως βρεῖ καμιά βάρκα μεγάλη καί γερή. Πολύ γρήγορα ἀνακάλυψε μιά πολύ μεγάλη, καϊκόβαρκα ἦτανε, σπουδαία βάρκα γιά τή δουλειά μας.

Μόλις εἶπε ὁ μαστρο-Βασίλης καί οἱ ἄλλοι πώς βρήκανε βάρκα, σηκώσαμε τά ροῦχα καί δρόμο γιά τήν ἀκρογιαλιά. Σά μᾶς εἶδανε οἱ φαντάροι βάλανε τά γέλια, μεῖς ὅμως τή δουλειά μας. Φτάσαμε στή βάρκα, βάλαμε τά ροῦχα στό πίσω μέρος γιά νά μήν εἶναι βαριά ἢ πλώρη καί παίρνει νερά μέ τό τρέξιμο τῆς μηχανῆς καί βουλευτήκανε ὅσοι πρόλαβαν σέ καλές μεριές. Ἡ μάνα μου, ἡ ἀδερφή μου κι ἐγώ, καθώς καί ἡ οἰκογένεια τοῦ μαστρο-Βασίλη, μείναμε ἔξω θεληματικά. Λέγαμε πώς μπορούσε νά μᾶς ἔπαιρνε στό μοτόρι ὁ ἀξιωματικός σάν μᾶς ἔβλεπε ἔξω (ὅπως ἔγινε κιόλας). Ὅταν τέλειωσε κι αὐτή ἡ δουλειά πῆγε ἡ ἐπιτροπή στόν διοικητή καί τοῦ ἔπε πώς μεῖς ἡμαστέ ἔτοιμοι καί πώς κεῖνον περιμένουμε. Σάν τά ἔκουσε, ἔβαλε τά γέλια. «Ποιός σᾶς εἶπε», λέει, «βρέ Σαμιῶτες, πώς τώρα θά σᾶς πάρω μαζί μου; Μά ἄς εἶναι, μιά κι ἔγινε ἔτσι, ἄς σᾶς πάω στό Κουσάντασι». Σηκώθηκε ὁ ἄνθρωπος καί ἤρθε. Μεῖς πού ἡμασταν ἀπέξω τοῦ ἔπαμε πώς μιά καί δέν μᾶς παίρνει ἡ βάρκα ἄς μᾶς πάρει στό δικό του πλεούμενο.

Φαίνεται πώς ἦταν πολύ καλός γιατί κι αὐτό τό δέχτηκε. Σαλτάρισα πρῶτος κι ἔδωσα χέρι στήν ἀδερφή μου πού ἔτρεμε ὀλόκληρη ἀπ' τό κρύο καί τή λαχτάρα. Βουλευτήκαμε ὅσο γινόντανε καλύτερα. Σαλπάρισε τό καῖκι μέ πλώρη γιά τό Κουσάντασι. Φτάσαμε κεῖ ὕστερα ἀπό μιά πολύ φουρτουνιασμένη νύχτα. Ὅσοι ἦτανε στή βάρκα κινδυνέψανε. Ἡ θεία μου κι ὁ πατέρας μου εἶχανε γίνει μούσκεμα γιατί ἔτυχε νά βρεθοῦνε μπρός-μπρός στή βάρκα.

Ὅταν φτάσαμε μᾶς βάλανε σέ μιά ἀποθήκη τελωνείου χωρίς φῶς καί χωρίς φωτιά. Καλά πού ἔτυχε νά κοιμᾶται κάποιος πού μᾶς λυπήθηκε καί μᾶς ἔδωσε τή λάμπα του. Ἐτσι βρήκαμε κάτι πάγκους καί καθίσαμε. Ὅλη κείνη τή νύχτα γελούσαμε, καί τοῦτο γιατί ὅποιον ἔπιανε ἡ νύστα ἔπεφτε ἀπ' τόν πάγκο στή γῆ.

Τό πρωί ἦρθε ἡ ἐπιτροπή προσφύγων γιά νά μᾶς δεῖ καί νά μᾶς πει τό τί ἔμελλε νά γίνει. Ψωμί καί φαγητά πού ἔχαμε ἀνάγκη δέ μᾶς φέρανε οὔτε τήν πρώτη οὔτε καί τή δεύτερη φορά πού μᾶς ξανάρθανε.

Στίς δύο ἀπ' τό μεσημέρι μᾶς φέρανε φρέσκο ψωμί καί τυρί τουλουμίσιο. Ὑστερα ἀπό τό φαῖ μᾶς τραβοῦσαν ἀπ' τή μιά μεριά στήν ἄλλη γιά νά κατατοπιστοῦνε οἱ ἀρχές μέ τί εἶδους ἀνθρώπους εἶχανε νά κάμουν. Τό βράδι τέλος μᾶς πήγανε στό σπίτι πού μένανε κι οἱ ἄλλοι πρόσφυγες. Καθαρό σπίτι ἦτανε καί, προπαντός, πολύ ζεστό. Μᾶς δώσανε ἕνα δωμάτιο ἀρκετά μεγάλο γιά νά κοιμηθοῦμε, ὕστερα δώσανε σέ κάθε οἰκογενειάρχῃ ἀπό μερικές λίρες γιά νά ψωνίσει. Μά ποιός εἶχε ὄρεξη γιά φαῖ; Ὅλοι στρωθήκαμε στόν ὕπνο. Ξημέρωσε κι ἐμεῖς πού νά ξυπνήσουμε, ἦταν ἡ πρώτη βραδιά πού κοιμούμασταν.

Τρεῖς μέρες καθίσαμε στό Κουσάντασι. Ἀπό κεῖ μέ τήν πρώτη ἀποστολή μᾶς στείλανε στή Σμύρνη. Εἶχα ἀκουστά πώς αὐτή ἡ πολιτεία ἦταν πολύ ὁμορφη. Μεῖς τήν εἶδαμε μαύρη κι ἄραχνη γιατί μόλις πατήσαμε τό ποδάρι μας μᾶς ἔπιασαν χίλιω λογιῶν ἀρρώστιες. Τό τί τραβήξαμε σέ κεῖνα τά βαγόνια εἶναι ἄλλο πράμα. Τρεῖς μέρες καί δύο νύχτες κρυώναμε σέ κεῖνο τό τρένο. Οἱ ἀνθρώποι ἀποπατούσανε ὁ ἕνας δίπλα στόν ἄλλο χωρίς καθόλου νά ντρέπονται. Τά ρούχα μας ἦτανε καταβαλτωμένα ἀπ' τίς μαγαρισιές, σιχαινόμασταν ἀκόμα καί νά τά βλέπουμε. Εἶχαμε χάσει κεῖνες τίς λίγες μέρες κάθε τί ἀνθρώπινο, ἔφτυνε ὁ ἕνας πάνω στόν ἄλλον χωρίς νά νοιάζεται καθόλου, ξεστομίζανε βρωμόλογα γιά ψύλλου πήδημα πού λένε.

Τό βράδι τῆς πέμπτης μέρας φτάσαμε ἐπιτέλους σέ μιά πολιτεία. Ἐνας ἀξιωματικός πού μᾶς περίμενε εἶπε πώς φτάσαμε στό Χαλέπι. Μαζωχτήκαμε ὅλοι γύρω του σά νά βλέπαμε κανένα Θεό. Περιμέναμε κάτι νά μᾶς πει

για νά ξεκουραστοῦμε. Σάν μαζωχτήκαμε μᾶς καλωσόρισε καί εἶπε πώς ὅσοι μποροῦν νά κρατοῦν ὄπλα θά καταταχτοῦνε στό στρατό, οἱ ἄλλοι καί οἱ γυναῖκες θά πηγαίναμε σ' ἓνα στρατόπεδο μέ τούς ἄλλους πρόσφυγες.

Τήν ἴδια βραδιά πρὶν μᾶς πᾶνε στό στρατόπεδο μᾶς ἔκαναν μπάνιο, μᾶς κλιβάνισαν τά ροῦχα, μᾶς ραντίσανε μ' ἓνα σωρό σκόνες, ἔτσι γυμνοί ὅπως ἤμασταν, καί τέλος φέρανε αὐτοκίνητα πού μᾶς μεταφέρανε σέ λίγο σέ θαλάμους μέ κρεβάτια, μέ κουβέρτες κι ὅλα τά χρειαζόμενα. Γιά φαγητό μᾶς φέρανε τσάι μέ γάλα καί μαρμελάδα.

Οἱ πρῶτες μέρες πού περάσαμε μοῦ φανήκανε οἱ πιά καλές μέρες. Σιγά-σιγά ὕστερα μάθαμε πώς ὄξω ἀπ' τό στρατόπεδο δέ θά βγαίνομε παρά μέ ἄδεια τῆς διοίκησης σέ πολύ ἀραιά διαστήματα.

Τό Χαλέπι, ὅπως τό 'βλεπα ἀπ' τίς μάντρες τοῦ στρατοπέδου, εἶναι μιά πολιτεία ἀρκετά μεγάλη, μέ σπίτια ἀνατολίτικα χωρίς ἐξωτερική πολυτέλεια. Ὅλα ἴδια ἐξόν τά δημόσια. Ἔχει ἀρκετά τζαμιά. Τά πιά μεγάλα εἶναι χτισμένα στούς λόφους πού 'ναι πολλοί. Ὅταν εἶχε ἥλιο ὅλο τό Χαλέπι γέμιζε χρώματα, κόκκινα, πράσινα, κίτρινα, ἄσπρα, μέ τίς κλωστές πού ἄπλωναν οἱ νοικοκυρές στά δώματα τῶν σπιτιῶν, γιατί τό Χαλέπι ἔχει πολύ ἀνεπτυγμένη τήν κλωστοῦφαντουργία.

Στό θάλαμο πού μᾶς πρωτοβάλανε καθίσαμε δέκα μέρες. Ὑστερα μᾶς πήρανε ἀπό κεῖ καί μᾶς ἔριξαν σ' ἓνα πολύ μεγάλο θάλαμο πού χωροῦσαν τρακόσιοι πενήντα νομάτοι. Σάν ἔμπαινες μέσα νόμιζες πώς βρισκόσουνα σέ σπηλιά. Τή νύχτα ἄν τύχαινε νά ξυπνήσεις ἀκουγες τίς ἀναπνοές τῶν κοιμισμένων καί σοῦ φαίνονταν πώς κυλοῦσαν βαρέλια μ' ἀλυσίδες. Σ' αὐτόν τόν τόπο περάσαμε πολύ καλά. Ὅλοι εἶχαμε ἔρθει στούς ἑαυτούς μας, τραγούδια πάλι καί φωνές καί γέλια.

Περνοῦσε ὁ καιρός χωρίς νά τόν καταλαβαίνουμε καί μιά μέρα ἦρθε τό μαντάτο. Θά φύγομε!

Στίς τρεῖς, τήν ἴδια βραδιά, ψιλόβρεχε κιόλας, μᾶς μαζέψανε στό προαύλιο τοῦ στρατοπέδου καί μᾶς φώναζαν ἕναν-ἕναν γιά νά ἰδοῦνε ἂν ἤμαστε ἐντάξει. Ὑστερα μᾶς βάλανε σέ φορητά αὐτοκίνητα καί μᾶς πῆγαν στό σιδηροδρομικό σταθμό. Ἄμέσως μπήκαμε στά βαγόνια καί ξεκινήσαμε. Ἦταν μικρά τά βαγόνια, δέν ἦταν σάν τ' ἄλλα. Σέ κάθε βαγόνι κι ἀπό ἕνας Γάλλος στρατιώτης — γιά νά μᾶς προσέχει, ὅπως ἔλεγε. Δίπλα ἀπό μᾶς καθόνταν μιά γριά πού κρατοῦσε ἕνα κανάτι γεμάτο νερό. Ἄμα ξεκίνησε τό τρένο, τό νερό ἄρχισε νά χύνεται μέ τό κούνημα, ὅμως ἐκείνη μᾶς ἔλεγε: «Δέν ξαναπίνω ἄγώ νερό ἀπ' αὐτό π' σέρν' μαζί τ' οὐ σιδηρόδρομος». Αὐτό ἤ καημένη τό ἔκανε γιατί ἀπ' τήν Τουρκιά στό Χαλέπι πίναμε νερό ἀπ' τοῦ ἀποχωρητηρίου τή βρύση.

Μόλις μπήκα στό βαγόνι ἔψαξα γιά τόπο. Πάνω ἀπ' τά κεφάλια μας κρέμουνταν κάτι δίχτυα γιά τίς ἀποσκευές· δοκίμασα, μέ χωροῦσαν, μά φωνάζανε οἱ ἄλλοι μή τούς πλακώσω τή νύχτα. Κοίταξα κάτω ἀπ' τά καθίσματα, εἶδα πώς χωρῶ καί κεῖ.

Τήν τρίτη μέρα φτάσαμε στή Χάιφα. Τό σταθμό δέν τόν θυμᾶμαι καθόλου. Ἄπό κεῖ μᾶς πήρανε μέ λεωφορεῖα, πού σέ μισή ὥρα μᾶς ἄδειασαν στό στρατόπεδο πού ἔχαν ἐτοιμάσει. Ὅμως ἡ ἰδέα πώς θά μέναμε σέ στρατόπεδο δέν μᾶς ἄρεσε καθόλου. Μεῖς περιμέναμε, μιά καί μᾶς βάλανε καί σέ λεωφορεῖα, πώς θά ἤμασταν χωρίς σύρματα.

Τόν ἐρχομό μας τόν μάθανε οἱ φαντᾶροι καί κουβαλιοῦνταν κάθε μέρα. Τό ἔμαθε κι ὁ πατέρας μου καί νά τος ἕνα πρωινό φορτωμένος πράματα. Ἄπό τότε μᾶς ἐρχόταν κάθε Κυριακή.

Τά πορτοκάλια πού φάγαμε σέ κεῖνο τό μέρος εἶναι ἄλλο πράμα, κάθε μέρα οἱ φαντᾶροι φέρνανε αὐτοκίνη-

τα γεμάτα καί τ' ἄδειαζαν μ' ἓνα ἀπότομο φρενάρισμα τοῦ αὐτοκινήτου.

Τό φαγητό οὔτε καλό ἦταν οὔτε καί πολύ, γι' αὐτό πηγαίναμε μέ μιά νοσοκόμα καί μοιράζαμε τά κουάκερ στά μικρά γιά νά οἰκονομῶ κανένα πιάτο καί νά παίρνω καί καμιά χύτρα γιά ξύσιμο — γι' αὐτές γινόνταν μέγανος καυγάς, ὅποιος κατάφερνε κι ἔπαιρνε τό 'χε καμάρι. Μιά φορά μοῦ σπάσανε οἱ «συνάδελφοι» τό κεφάλι, γιὰ τί πάνω σ' ἓναν καθγά ἄρπαξα μιά καί τό 'βαλα στά πόδια.

Μια Κυριακή ἦρθε ὁ πατέρας μου καί εἶπε πώς θά πάει στό Κάιρο μήπως καταφέρει καί μᾶς πάει στά Ἱεροσόλυμα, πού περνοῦσαν ἐκεῖ, καταπῶς εἶχε ἀκούσει, πιά καλά. Καί σ' ἓνα μήνα ἀφήσαμε τή Χάιφα γιά τά Ἱεροσόλυμα. Ὑστερα ἀπό ἓνα ταξίδι μέσ' ἀπό λεμονιές καί πορτοκαλιές, φτάσαμε στό μοναστήρι πού μένανε κι οἱ ἄλλοι πρόσφυγες. Περάσαμε ἀπ' τήν χαμηλή πόρτα του, ὕστερα ἀπό μιά θεόρατη, ἀνεβήκαμε κάμποσα σκαλιά· νά μας στό δῶμα πάνω τοῦ Σταυροῦ. Μᾶς δώσανε κρεβάτια, στρώματα, σκεπάσματα, ψωμί, ἓνα κάτασπρο ψωμί, καί κονσέρβες. Μᾶς ἔδειξαν καί τό κελί πού μᾶς εἶχανε ἐτοιμάσει. Ἐδῶ ἦρθε καί μᾶς βρῆκε ὕστερα ἀπό δύο μήνες κι ὁ πατέρας μου πού εἶχε πάρει ἀναβολή ἐπειδή ἀρρώστησε καί κάθισε μαζί μας πέντε μήνες.

Πάνω στούς πέντε μήνες φύγαμε ἀπ' τόν Σταυρό καί πιάσαμε κάμαρες σ' ἓνα μοναστήρι πού 'ταν μέσ στήν Ἀραπιά. Μέ τούς Ἀραβες γειτόνους μας περνούσαμε πολύ καλά. Ποτέ τους δέν μᾶς πείραξαν, πάντα μέ τό καλό μᾶς μιλοῦσαν, μέ τά μικρά ἀραπόπουλα γύριζα ὅλη τή μέρα μέσ στά σοκάκια τῶν μαχαλάδων χωρίς νά μέ πειράξει κανένας, πιά πολύ τά πείραζα ἐγώ παρά ἐκεῖνα μένα. Ἄν τύχαινε καμιά φορά καί μοῦ ἀγρίευε κανένας πού δέ μέ ἤξερε, ὅλα μαζί τότε βάζανε τίς φωνές γιά νά μέ γλιτώσουν. Πιά καλούς φίλους δέν ξανάκαμα στή ζωή

μου καί θαρρῶ πῶς μήτε θά κάμω. Γιά νά μέ πᾶνε στό Ναό τοῦ Σολομῶντος πού τώρα τόν λένε Τέμενος τοῦ Ὁμάρ, γιατί αὐτός τόν ξανάχτισε σάν κάηκε, καί πού δέν ἀφήνανε νά μπεῖ χριστιανός ἀπλήρωτα, κάνανε μιά μέρα μπούγιο μπροστά στήν πόρτα γιά νά τά χάσει ὁ φύλακας καί νά περάσω ἄγῳ. Ὑστερα μ' ἔμαθε κι αὐτός καί μέ ἄφηνε, ὅποτε ἤθελα περνοῦσα ἐλεύθερα. Ἐπαιζα μαζί τους ποδόσφαιρο καί μέ εἶχαν μή στάξει καί βραχῶ.

Κεῖνη τήν ἐποχή τήν θυμᾶμαι καί καπνίζει ἡ μύτη μου, τόσο καλά πέρασα κοντά στά ἀραβόπουλα. Μαζί τους γνώρισα τά Ἱεροσόλυμα ἀπ' τήν μίαν ἄκρη ὡς τήν ἄλλη.

23 Ἐξιστορεῖ ἓνας ξενοδόχος

Μήνας Ὀκτώβριος 1941. Ἔχομε ἰταλική κατοχή. Μένω σέ χωριό μέ τή γυναίκα μου καί τό παιδί μας 2 χρονῶν. Ἔχω ἔρθει ἐκεῖ ἀπό τήν πατρίδα μου, τά Δωδεκάνησα. Ἐκεῖ ἀπό μαθητής εἶχα δράση πατριωτική· μᾶς καταδιώξανε οἱ φασίστες Ἴταλοί. Φύγαμε νύχτα μέ βάρκα. Τώρα πάλι ἐδῶ ποιός ξέρει ποιός μέ πούλησε, τούς τό σφυρίξανε. Βλέπω δυό Ἴταλούς· καραμπινιέρους στήν πόρτα μας, τό σπίτι μας ἦτανε ἐξοχικό. Μοῦ λένε νά περάσω στήν Κομανταρία. Τούς λέω: «Πηγαίνετε ν' ἀλλάξω ροῦχα, ἔρχομαι». Αὐτοί πάλι μοῦ λένε: «Θά πᾶμε μαζί». Τότε κατάλαβα πῶς εἶναι σύλληψη. Μπαίνω μέσα, ν' ἀλλάξω δῆθεν, μά χωρίς νά χάσω λεπτό καβαλικεύω τό παράθυρο, βρίσκομαι στό χωράφι. Τραβήξα γιά ἓνα ὄρεινό χωριό. Εἶχα φίλο ἐκεῖ, μ' ἔκρυψε ἀρκετές μέρες. Μά τί νά κάνω ἀπό κεῖ καί πέρα, πῶς νά δουλέψω; Ἀποφάσισα μ' ἄλλους πέντε, μαζέψαμε ὅ,τι χρηματάκια εἶχαμε, βρέθηκε τότε κι ἓνας καπετάνιος πού ἤξερε καλά τ' ἀντικρινά μέρη τῆς Τουρκίας, ἔκανε λαθρεμπόριο, μπαρκάραμε ἀπό ἓνα μικρό λιμανάκι. Ἐκεῖ φέρανε καί τή γυναίκα μου μέ τό παιδί. Ξεκινήσαμε. Τραβήξαμε κουπί ὅλη νύχτα. «Ἐδῶ θά σᾶς βγάλω», μᾶς λέει ὁ καπετάνιος αὐτός, «κι ἀπό κεῖ θά περπατήσετε μίαν ὥρα νά βρεῖτε χωριό». Μᾶς ἔβγαλε, περιμέναμε νά ξημερώσει, ξημέρωσε, τραβήξαμε, πέσαμε σέ φυλάκιο. Μᾶς ἀγρίεψε ὁ τσαούσης: «Νά φύγετε». «Ποῦ νά πᾶμε, δέν ἔχει

βάρκα». Μᾶς τραθήξανε πιά κεί, μᾶς πήγανε σέ μιά σπηλιά. «Καθίστε». Καθίσαμε. Περιμέναμε. Νύχτωσε.

Ὁ ἕνας τῆς παρέας ἤξερε τούρκικα, τούς λέει νά πᾶμε νά φέρομε νερό, διψούσαμε. Πήγαμε συνοδεία δυό σ' ἕνα πηγάδι, φέραμε νερό. Αὐτός πού ἤξερε τά τούρκικα ἄπλωσε νά πάρει τό μαστραπά νά πιεῖ κι αὐτός, τό χέρι του βλέπω ἔτρεμε. «Τί τρέχει;» «Μήν μου μιᾶς». Κάνει πώς θέλει νά κατέβει καί κεῖνος στό πηγάδι, μέ τό σήκωμά του σηκώνουνται οἱ Τοῦρκοι πάνω, τόν πιάνουν, τόν βαστοῦνε σφιχτά, μᾶς λένε κι ἐμᾶς: «Σηκωθεῖτε» — τάχα νά μᾶς πᾶνε ἄλλοῦ. Σηκωθήκαμε, κάνουμε νά πάρουμε τά πράγματά μας, κάτι μπόγους πού εἶχαμε. Πρίν βγοῦμε ὄξω μᾶς λένε πάλι: «Καθίστε, ὀτούρ». Στό γιαλό φάνηκε μιά φωτιά. Τραθήξανε πρός τά ἐκεῖ δύο στρατιῶτες, οἱ ἄλλοι κι ὁ τσαούσης σταθήκανε βλέπανε τή φωτιά. Μοῦ λέει ὁ Μικρασιάτης: «Πρόσεχε, μᾶς πᾶνε γιά κόψιμο».

Τότες μοιραστήκαμε τούς παράδες πού εἶχαμε, εἶπαμε νά κοιτάξομε καθένας πώς νά ξεφύγει. Κι ὅποιος προλάβει καί φτάσει στό χωριό μήπως γλιτώσει καί τούς ἄλλους. Βλέπομε τώρα ἔσθησε ἡ φωτιά στό γιαλό, τραβοῦνε ὄξω τούς μισούς, καί τή γυναίκα μου με τό παιδίμένομε στή σπηλιά ἐγώ κι ἕνας ἄλλος. Κάνω νά σηκωθῶ, φωνάζω τῆς γυναίκας μου, δέν ἔλαβα ἀπάντηση, χύνεται ὁ ἄλλος νά βγεῖ ὄξω, χύνεται ξοπίσω του ὁ ἕνας Τοῦρκος, μένει ὁ τσαούσης. Θά τόν καταφέρω; Κάνω νά τόν ἀγκαλιάσω, δῆθεν πώς τόν παρακαλῶ, καί ν' ἀρπάξω τ' ὄπλο, μοῦ δίνει μιά κλοτσιά, τραβᾶ, χτυπᾶ ἡ σφαίρα στό βράχο, πέφτει, κατρακυλῶ ἔξω. Ρίχνει δεύτερη.

Ἐγώ μέσα στά κλαριά σέρνομαι, χτυπιέμαι νά φτάσω στή θάλασσα. Δέν ἔκοψα τό δρόμο μου, πετῶ μόνο τά παπούτσια μου, πέφτω μέσα, βγάζω πετῶ καί τό σακάκι μου, κάνω ν' ἀκούσω, δέν ἀκούω τίποτα καί στό σκοτάδι ξεχωρίζω ἕναν κάβο. Πώς νά τόν φτάσω; Κολυμπῶ

για πολλή ώρα, φτάνω έξω, σέρνομαι, ό,τι φορούσα τό
'βγαλα, τό στύβω. «Νά μείνω έδώ; νά περπατήσω παρα-
κει;» Έμεινα, πέρασε ή νύχτα και ή μέρα όλη, τήν
παράλλη μέρα τραβῶ πρὸς τό βουνό. Βρίσκω ἄλλη μιά
σπηλιά, μπαίνω, χτίζω τό στόμιο μέ πέτρες, κοιμουμαι.
Άμα ξύπνησα κατάλαβα πὼς γύρισε ή νύχτα, κόντευε
νά ξημερώσει. Τραβῶ νά βρῶ μονοπάτι. Έρημα μέρη.
Βγαίνω σέ μιά κορφή, τίποτα. Πάει και ή μέρα τούτη
και τή νύχτα βγαίνω πάνω σέ δέντρο, ἄκουσα και περ-
νούσανε ἀγριογούρουνα. Πάλι τήν ἄλλη μέρα βγαίνω σέ
μιά πλαγιά, εἶδα ένα σπιτάκι. Νά πάω, νά μήν πάω;
Βλέπω έναν ἄνθρωπο. Βλέπω σκύβει και στηλώνεται.
Κατάλαβα πὼς ἦτανε πηγάδι. Διψοῦσα πολύ· ἄλλά ἔλα
πού φοβοῦμαι κιόλας; Παρατηρῶ. Μοῦ φαίνεται πὼς
φορᾷ πουτούρια χωριάτικα, δέ θά 'ναι στρατιώτης. Βά-
ζω μιά φωνή: «Έ... πατριώτη...» και σκύβω, κρύβο-
μαι. Αὐτός εἶδε ἀπό δῶ, ἀπό κει. Μοῦ φάνηκε σά χαμέ-
νος. Βγαίνω σ' ένα βράχο, φωνάζω: «Εἶμαι ναυαγός, ζη-
τῶ βοήθεια», ἑλληνικά — πὼς ἄλλιῶς;— κι ἀκούω: «Κι
ἐγώ τά ἴδια». Πὼς μοῦ φάνηκε... Κάνω κουράγιο, τρέ-
χω, γνωρίζω τόν ἄλλον πού μείναμε τελευταῖοι στή σπη-
λιά. Εἶχε σκίσει τό πουκάμισό του και τό 'χε μπλέξει σέ
μιά βέργα. Τό βουτουσε στό πηγάδι κι ἤπινε τό πιπί. Τό
ἴδιο ἔκανα κι ἐγώ. Κλαίγαμε. Πᾶμε στό σπιτάκι, τί νά
ἰδοῦμε, ἄδειο πακέτο τσιγάρα Παπαστράτος Άσσοσ και
κοτσανάκια σύκα ξερά. Καταλάβαμε πὼς ἀπό δῶ πέρα-
σαν Έλληνες. Και πάλι πήγαμε στό νερό. Έπειτα τρα-
βήξαμε, ό ένας παρηγοροῦσε τόν ἄλλον, κρύδαμε τήν
ἀπελπισία μας. Τό βράδι ἀνεθήκαμε σ' ένα δέντρο κι οἱ
δυό. Έκεῖνος κατέβηκε νά κατορησει μέσ στή νύχτα.
Περιμένω, περιμένω, τίποτα. Κατεβαίνω τόν βλέπω λι-
γοθυμισμένον, τόν συνέφερα μέ τριψίματα και καθίσαμε
στή ρίζα τοῦ δέντρου.

Χάραζε. Περιμέναμε νά μᾶς ζεστάνει ό ἥλιος, μά

ἔκανε συννεφιά. Περπατήσαμε πρὸς ἓνα ψήλωμα, εἶδαμε τὸν κάβο Κόρακα πού ἔβγαινε βαθιά μέσα στή θάλασσα, τραθήξαμε πρὸς τὰ ἐκεῖ. Μᾶς ἔπιασε βροχή, μᾶς ἔβρεχε μά καί μᾶς δρόσιζε τή δίψα. Πρὶν βραδιάσει φτάσαμε πάλι γιαλό ἤβραμε καί φάγαμε πεταλίδες καί κοχύλια. Βρίσκομε καί μιά σπηλιά, εἶχε μέσα χορτάρια στεγνά. Κόψαμε, βάλαμε στὸν κόρφο μας γιὰ ζεστασιά, μά ποῦ νά κομηθοῦμε νηστικοί, ἔλεεινοί. Χάραξε, τί θά μᾶς βγάλει πάλι σήμερα ἢ μέρα. Ἐκεῖ πού ψήλωσε ὁ ἥλιος, βλέπομε ξανά βάρκα μέ πανιά, ἔμπαινε μέσα στὸν κόρφο. Πεταχτήκαμε ὄξω. Φωνάζομε, σηκώνομε τὰ χέρια καί παρακαλοῦμε, πέφτομε, γονατίζουμε, τίποτα. Τραβᾶ πρὸς τὰ μέσα. Τραβοῦμε κι ἐμεῖς ἀπό στεριά, περπατοῦμε πέτρα πέτρα νά βλέπομε. Ἀκοῦμε μηχανή, πρόβαλε, ἀρχίζομε πάλι πάνω τὰ χέρια, παρακαλετά, γονατιστοί, φωνάζομε. Βλέπομε γυρίζει πρὸς τὰ μᾶς. Νά πέσομε στή θάλασσα; Γιὰ εὐκολία τους, φοβούμαστε μήπως μετανοήσει. Μᾶς φωνάζουνε: «Περιμένετε». Πέφτουνε δίπλα: «Τί εἶστε; Ἕλληνες;» «Κι ἐμεῖς Ἕλληνες». «Δόξα σοι ὁ Θεός». «Ἔχετε τίποτα κουμπάνια;» Εἶχανε μόνο κρομμύδια, φέρανε κρομμύδια καί φάγαμε. «Ποῦ πᾶτε;» «Πᾶμε στή Χίο». Πιάσαμε κουδέντα μέ τὸν πλοίαρχο. Πηγαίνανε μέ τό πανί γιατί τούς εἶχε χαλάσει ἡ μηχανή. Τή διορθώσανε. Τούς λέμε: «Δέν ἔχομε χρῆμα, δέν ἔχομε τίποτα νά σᾶς τάξομε, μά βγάλετέ μας παρακεῖ σέ κανένα παραθαλάσσιο κατοικημένο . . .» Καί τούς εἶπαμε τήν ἱστορία μας. Κι ἐγὼ ἤθελα νά κάνω κάτι νά μάθω τίποτα γιὰ τή γυναίκα μου, μοῦ φούντωνε ἡ ἀπελπισία. «Καλά», μᾶς εἶπανε. Τραθήξαμε γιὰ ἓνα λιμανάκι. Ὅπως πλησιάζαμε ὅμως ἀκοῦμε πυροβολισμούς. Μᾶς ρίχνανε ἀπό στεριάς, ἦτανε ἀπαγορευμένη ζώνη. Κινδυνεύαμε. «Θά σᾶς πάρω στή Χίο», λέει ὁ καπετάνιος. «Θά πεῖτε πὼς σᾶς ἤβρα ναυαγισμένους, κολυμπούσατε . . .».

Φτάσαμε στή Χίο θαμπά. Ὁ ἄλλος μέ τήν πρώτη πη-

δᾶ νά δέσει δῆθεν μπαρούμα, χάνεται. Λέει ὁ καπετάνιος: «Μόνο γιά ἕνανε θά ποῦμε, κατάλαβες;» Ἦρθε ὁ Γερμανός σκοπός, ἔκανε νοήματα ὁ καπετάνιος πώς ἤμουνα στή θάλασσα ναυαγισμένος. Μᾶς πάει στή διοίκηση, ἕνα πλουσιόσπιτο. Ἕνας Γερμανός ἀξιωματικός ἤπαιζε πιάνο. Σηκώθηκε πάνω, τοῦ ἔδειξε ὁ καπετάνιος πάνω στό χάρτη ποῦ μέ ἤβρε. «Αὔριο νά ξαναρθεῖτε». Πήγαμε σ' ἕνα καφενεῖο. Ἦμουνα ξιπόλυτος, γένια μακριά, τό πουκάμισό μου ξεσκισμένο, κρόσσια κάτω-κάτω, καταξεσκισμένο τό παντελόني μου. Μέ πλησιάσανε, μέ ρωτούσανε. Τότες συγκινήθηκα, ἔκλαψα. Πλησιάζει κι ἕνας καλοντυμένος, μοῦ λέει: «Ἔλα νά φᾶς». Διατάζει μοῦ φέρνουνε ψάρι ζουμί. Ἐγώ πάλι ἔκλαιγα. Μέ πῆγε στό ξενοδοχεῖο, μοῦ ἔδωσε καί χαρτζιλίκι, κουρεύτηκα. Ἐπιασα γύρευα κάτι γνωστούς μου. Πάω βρίσκω ἕναν ἐνωμοτάρχη χωριανό μας, δέ μέ γνώρισε καί μέ πῆρε πάλι τό παράπονο, συγκινήθηκε τότες κι αὐτός, μοῦ ἔδωσε χωροφύλακα συνοδεία ἐπειδή κάνανε οἱ Γερμανοί ἀπογραφή. Μέ πῆγε στό σπίτι ἐκείνου τοῦ λαθρέμπορου καπετάνιου, πού μᾶς εἶχε βγάλει στήν Τουρκία.

Ἐκεῖνος λυπήθηκε πολύ γιά ὅσα τοῦ εἶπα, μέ παπούτσωσε, μοῦ ἔλεγε πώς κι ἄλλοι πάθανε τά ἴδια, ἐκεῖνο τό φυλάκιο ἦτανε ληστές. Κι ἡ φωτιά πού εἶδαμε στό γιαλό, ἦτανε 10 δικοί μας, τούς εἶχε φέρει καῖκι κι αὐτούς, μά εἶχανε ὅπλα, σωθήκανε αὐτοί, ξαναμπῆκαν στό καῖκι.

Μέ πῆρε ὕστερα μαζί του αὐτός πίσω στή Σάμο. Εἶχε πάντα τέτοιες δουλειές ἐδῶ-ἐκεῖ. Κρύφτηκα πάλι ἐκεῖ λίγον καιρό. Μά ὁ νοῦς μου πῶς θά ξαναπεράσω στήν Τουρκία νά μάθω τίποτα, νά βρῶ κανένανε, ἅμα δέ δεῖ ὁ ἄνθρωπος ὅλο κάτι ἐλπίζει... Κάναμε ἀπόφαση μ' ἕναν ὑπολοχαγό, δέν τοῦ εἶπα τήν ἱστορία μου, μᾶς βγάλανε τώρα σέ μέρος βολικό, δεχτοί. Μᾶς πήγανε στή Σμύρνη. Ἐκεῖ μέ βάλανε κι ἔκανα ἔκθεση στό Δικαστήριο. Ἐφτασα ὡς τήν Ἀγκυρα γυρεύοντας — κι ἐγώ δέν ξέρω τί